

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Якуніна Алла Олександрівна

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**ПРИРОДООХОРОННЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО**

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
зі спеціальності 162 «Біотехнології та біоінженерія»
за освітньо-професійною програмою «Біотехнології та біоінженерія»

Затверджено:
Редакційно-видавничою секцією
науково-методичної ради ДДТУ
Протокол № 1 від 17.01.2019

Кам'янське
2019

Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу Дніпродзержинського державного технічного університету заборонено.

Конспект лекцій з дисципліни «Природоохоронне законодавство та екологічне право» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 162 «Біотехнології та біоінженерія» за освітньо-професійною програмою «Біотехнології та біоінженерія» / Укл.: Якуніна А.О., Кам'янське, ДДТУ, 2019 – 152 с.

Відповідальний за випуск: к.е.н., доцент Якуніна А.О.
Рецензент: к.юр.н., доцент Ярошевська Т.В.

Затверджено на засіданні кафедри
Філософії та історії України
протокол №12 від 25.12.2018

Коротка анотація видання. У конспекті лекцій розкрито основний зміст тем дисципліни «Природоохоронне законодавство та екологічне право» відповідно до робочої програми. Для самоперевірки знань, після кожної теми, студентам запропоновано контрольні питання та завдання. Для більш глибокого вивчення тем наведено перелік основної та додаткової літератури.

Зміст

Лекція 1	Поняття та система екологічного права України	4
Лекція 2	Основні складові екологічного права	13
Лекція 3	Джерела екологічного права	19
Лекція 4	Правове регулювання використання природних ресурсів	26
Лекція 5	Право власності на природні об'єкти	35
Лекція 6	Правовий режим курортів та рекреаційних зон	50
Лекція 7	Правова охорона лісів	61
Лекція 8	Правова охорона водно-болотних угідь та виключної (морської) економічної зони	77
Лекція 9	Правовий режим науково цінних природних комплексів та природного урбанізованого середовища	80
Лекція 10	Правова охорона природних комплексів з особливим правовим режимом	88
Лекція 11	Правові основи управління і контролю в екологічній сфері	92
Лекція 12	Правова відповідальність за порушення екологічного законодавства	114
Лекція 13	Правове регулювання екологічної експертизи	126
Лекція 14	Регулювання екологічного нормування та аудиту	135
Лекція 15	Лімітування та квотування спеціального використання природних ресурсів	141
Лекція 16	Формування екологічної мережі України.	148
	Список рекомендованих джерел	151

Лекція 1. Поняття та система екологічного права України

1. Поняття екологічного права

· Як галузі права:

Це комплексна галузь права, яка об'єднує сукупність еколого-правових норм, що регулюють суспільні відносини щодо раціонального використання та охорони природних ресурсів, охорони особливо цінних та унікальних природних комплексів і забезпечення екологічної безпеки;

· Як галузі законодавства:

Це сукупність нормативно правових актів, що регулюють суспільні відносини щодо раціонального використання та охорони природних ресурсів, охорони особливо цінних та унікальних природних комплексів і забезпечення екологічної безпеки;

· Як науки:

Це система знань про екологічне право та екологічне законодавство, екологічні правовідносини, історію та динаміку розвитку екологічного законодавства, практику його застосування, правові форми міжнародного співробітництва у царині екології, міжнародне екологічне право, екологічне право зарубіжних країн, шляхи удосконалення вітчизняного екологічного права;

· Як навчальної дисципліни:

Це сукупність знань, вмінь та навичок, які повинні здобути студенти у ході вивчення екологічного права. Навчальна дисципліна охоплює не всю науку, а лише її частину, винесену на вивчення студентами.

Історія розвитку екологічного права умовно поділяють на такі етапи:

1. давньоукраїнський;
2. Литовська доба;
3. право Запорізьких козаків;
4. право Гетьманщини;
5. право УНР;
6. право УРСР;
7. сучасний.

1. Давньоукраїнський період: право Київської Русі. В цей час переважно розвивалося земельне і лісове законодавство – у їх межах йшлося і про використання та охорону інших видів природних ресурсів. Право тих часів регулювало відносини власності на природні ресурси і природокористування. Джерелами права були звичаї і писане право. Природоресурсні норми наявні у Руській Правді поч. XI ст., яка, зокрема, передбачала штраф у 12 гривень за переорання межі. За спалення чи пошкодження князівської борти – 3 гривні. За крадіжку борти – 12 гривень. Встановлювалася також відповідальність за пошкодження межових та інших ресурсовпорядних знаків, за незаконні полювання, рибальство тощо.

2. Литовська доба: право литовсько-української держави XV – XVI ст. До джерел екологічного права цього періоду належать:

Судебник Казимира 1468 р. – регулював порядок розгляду земельних спорів;

Устава на волюки 1557 року – регулювала землевпорядні заходи щодо волочної поміри сільськогосподарських угідь, запровадження фільваркової (феодальної) системи господарювання, земельного податку залежно від якості сільськогосподарських угідь;

Литовські статuti 1529, 1566 і 1588 років – регулювали відносини з використання природних ресурсів та захисту права власності на природні ресурси.

В цей час з'являється і розвивається інститут ресурсопорядження, а також спеціальні особи, які займалися ресурсопорядженням: підкоморії, межові, межувальники, лісівничі тощо. Існували також земельні межові суди, які називалися підкоморними (підкоморськими) судами.

3. Право Запорізьких козаків: козацьке звичаєве право XV – XVIII ст. З самого початку звичаєве право запорізьких козаків виникло як право екологічне, адже спершу козацтво не було військовою організацією: воно виникло з так званого „уходництва” – переходу на неосвоєні території для полювання, рибальства, рільництва та інших видів використання природних ресурсів. Вже згодом, коли ватаги уходників осідали на нових місцях, виникала потреба обороняти свої території і свої природні багатства. Звичаєве право запорізьких козаків знало звичай „займанщини” – право зайняття вільних угідь для користування. Передбачалося колективне користування природними ресурсами. Для здійснення спеціального використання природних ресурсів необхідно було отримати дозвіл Коша. Під особливою охороною перебували ліси, яких було обмаль на теренах Запорізьких Вольностей, а тому було встановлено норму про їх ощадливе використання. Козацьке природоресурсне право знало судовий прецедент.

4. Право Гетьманщини: охоплює період від утворення незалежної Української держави внаслідок визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького у середині XVII ст. – до поширення на Україну російської правової системи у середині XIX ст. В цей час виникають такі джерела екологічного права, як гетьманські універсали, згідно з якими здійснювався розподіл природних ресурсів, а також кодекси українського права. Серед них особливо відомими були: Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року, Екстракт малоросійських прав 1767 року, Зібрання малоросійських прав 1807 року, Звід місцевих законів західних губерній 1837 року тощо. Ці правові джерела, переважно, містили компіляції та переробки литовських статутів, збірників магдебурзького права, гетьманських універсалів, але були деякі оригінальні норми. Вони були більш упорядкованими і більш детально регулювали природоресурсні відносини. Не можна не згадати теж першу Українську Конституцію Гетьмана Пилипа Орлика 1710 року, яка містила чимало природоресурсних норм, зокрема, щодо повернення захоплених російськими військами територій традиційного козацького природокористування.

5. Право УНР: охоплює період існування автономних і незалежних державних утворень на території України у 1917 – 1922 роках. В цей час Україна будує соціалістичний лад, тому законодавство УНР, в засаді, було соціалістичним. Згідно з Універсалами Української Центральної Ради було націоналізовано природні ресурси, утворено земельні комітети для управління ними. Розвивалося земельне та лісове законодавство: було прийнято Тимчасовий земельний закон від 18 січня 1918 року, який врегулював порядок передачі землі в користування. Після утворення на Кубані самостійної Кубанської Народної Республіки, яка взяла курс на об'єднання з УНР, у 1918 році приймається Закон „Про землю у Кубанському Краї”.

Після приходу до влади Гетьмана Скоропадського 29 квітня 1918 року було відновлено приватну власність на природні ресурси і скасовано екологічне законодавство УНР. В цей час приймаються Закони „Про право на врожай” від 27 травня 1918 року і „Про право продажу та купівлі землі поза міськими оселями” від 14 червня 1918 року.

Після приходу до влади Директорії і відновлення УНР 18 грудня 1918 року, було знову націоналізовано природні ресурси для розподілу їх серед селян на праві користування. 8 січня 1919 року приймається Закон „Про землю в УНР”, а 10 січня 1919 року – Закон „Про ліси в УНР”. Екологічне законодавство УНР регулює порядок використання природних ресурсів, ресурсовпорядження, меліорацію. 14 квітня 1919 року Українська Національна Рада Західної Області УНР прийняла Земельний закон для ЗО УНР, яка тоді перебувала у складі УНР.

6. Право УРСР: період перебування України у складі СРСР від 1922 року – до проголошення суверенітету України у 1990му році. Характеризується впровадженням соціалістичних методів господарювання, націоналізацією природних ресурсів, правовим стимулюванням індустріалізації і збільшення техногенного навантаження на природу. Приймається Закон “Про охорону природи в УРСР” від 30 червня 1960 року, який не передбачав санкцій за його порушення і носив декларативний характер. Приймаються також природоресурсні кодекси і закони. Реалізується концепція: “взяти від природи все можливе”, що призвела до загострення екологічної кризи і до усвідомлення екологічних проблем широкими верствами населення наприкінці існування СРСР.

7. Сучасний період: охоплює період з часу проголошення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. (вперше проголошено обов'язок держави дбати про екологічну безпеку громадян). Визначною подією стало прийняття Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року (чинний, поточна редакція — редакція від 18.12.2017)

Приймаються природоресурсні кодекси та інші нормативно-правові акти. Відбувається ратифікація актів міжнародного екологічного права.

Екологічне законодавство стає однією з найбільших галузей законодавства України.

Предмет екологічного права

Предметом екологічного права є суспільні екологічні відносини, що врегульовані нормами екологічного права. Суспільними екологічними відносинами є відносини між людьми з приводу природи. Ці суспільні відносини поділяються на три групи:

- а) природоресурсні – щодо охорони та раціонального використання окремих видів природних ресурсів;
- б) природоохоронні – щодо охорони особливо цінних та унікальних природних комплексів;
- в) із забезпечення екологічної безпеки – щодо убезпечення від окремих екологічних загроз (ядерної, хімічної, біологічної, надзвичайних екологічних ситуацій тощо).

Метод екологічного права

Методом екологічного права є сукупність способів, прийомів та засобів регулювання екологічних правовідносин. Метод екологічного права характеризується як комплексний. Він поєднує у собі:

- а) метод публічного права (імперативний) – метод наказів, заборон, владних приписів (наприклад: заборона заподіяння шкоди природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки згідно зі ст. 66 Конституції України);
- б) метод приватного права (диспозитивний) – метод рівності сторін, дозволів, рекомендацій (наприклад: частина друга ст. 13 Конституції проголошує право кожного громадянина здійснювати використання природних ресурсів).

Однак, імперативна складова в еколого-правовому методі переважає, позаяк екологічний інтерес відноситься, здебільшого, до публічного інтересу (інтересу всієї нації), а не приватного інтересу (інтересу окремих осіб).

Засади екологічного права

Правові засади – це основні положення права, які можуть бути як закріплені у нормативних актах (правові принципи), так і неписаними джерелами права (загальні засади права). Вони є ідеями, що визначають загальні напрямки правового регулювання екологічних правовідносин. Відносяться до норм твердого права, є підґрунтями правової системи. Засади мають пріоритет (переважну правову силу) перед усіма іншими нормами екологічного права. Вони визначають спосіб (напрямок) тлумачення правових норм. Загальні засади права: справедливості, добросовісності, розумності, спрямованості на добро тощо є застосовними і до екологічного права. Писані засади екологічного права (принципи) містяться у ст. 3 Закону України “Про

охорону навколишнього природного середовища”: Основними принципами охорони навколишнього природного середовища є:

а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

е) науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

є) обов'язковість надання висновків державної екологічної експертизи;
{Пункт "є" статті 3 в редакції Закону № 3038-VI від 17.02.2011}

ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;

з) науково обгрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

и) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

і) компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

{Пункт "і" статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2756-VI від 02.12.2010}

ї) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;

к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва;

л) встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, рентної плати за спеціальне використання лісових

ресурсів, рентної плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України.

{Статтю 3 доповнено пунктом "л" згідно із Законом № 2756-VI від 02.12.2010; із змінами, внесеними згідно із Законом № 71-VIII від 28.12.2014}

Система екологічного права

Система екологічного права як галузі права – це його внутрішня будова, упорядкована сукупність його інститутів, розташованих у певній послідовності, відповідно до його внутрішніх закономірностей. Первнем системи екологічного права як галузі права є правова норма. Ця система складається з 3-х частин:

I. Загальна частина – містить правові інститути, що регулюють всі основні види екологічних правовідносин:

- інститут використання природних ресурсів;
- інститут управління у царині екології;
- інститут екологічного менеджменту тощо.

II. Особлива частина – складається із трьох підгалузей:

а) природоресурсне право – регулює раціональне використання і охорону окремих видів природних ресурсів (земель, надр, вод, повітря, рослинного і тваринного світу, кліматичного та радіочастотного ресурсу, альтернативних джерел енергії);

б) право природних комплексів – регулює охорону окремих видів природних комплексів (природно-заповідного фонду, лісів, курортів, рекреаційних зон, водно-болотних угідь міжнародного значення, природного урбанізованого середовища тощо);

в) право екологічної безпеки – регулює забезпечення від окремих екологічних загроз (складається з інститутів ядерного права, права відходів, поводження з небезпечними речовинами, пестицидами й агрохімікатами, забезпечення біологічної безпеки, запобігання та реагування на надзвичайні екологічні ситуації тощо).

III. Спеціальна частина: охоплює міжнародне екологічне право і екологічне право Європейської Спільноти.

Система екологічного права як навчальної дисципліни – це цілісна, послідовна та взаємообґрунтована сукупність теоретичних положень, ідей, поглядів на екологічне право, його місце у правовій системі, структуру та зміст. Ця система складається з 3-х частин:

1. Загальна частина – розглядає науково-методичні основи екологічного права, предмет, метод, засади, функції, суб'єкти, об'єкти, норми, правовідносини, систему, історію та джерела, права та обов'язки громадян, правове регулювання використання природних ресурсів, управління у царині екології тощо.

2. Особлива частина – вивчає природоресурсне право, право природних комплексів і право екологічної безпеки.

3. Спеціальна частина – розглядає питання міжнародної правової охорони довкілля, екологічне право Європейської Спільноти та екологічне право зарубіжних країн.

Лекція 2. Основні складові екологічного права. Екологічні правовідносини

1. Екологічні правовідносини

Екологічні правовідносини – це суспільні екологічні відносини, що врегульовані нормами екологічного права. Ними є суспільні відносини, що виникають у царині використання та охорони окремих видів природних ресурсів, охорони особливо цінних та унікальних природних комплексів і забезпечення екологічної безпеки. Вони є предметом екологічного права. Їх суб'єктами є фізичні, юридичні особи та держави.

Види екологічних правовідносин за предметною ознакою:

1. природоресурсні – щодо раціонального використання та охорони окремих видів природних ресурсів;
2. природоохоронні – щодо охорони особливо цінних та унікальних природних комплексів;
3. щодо забезпечення екологічної безпеки.

2. Екологічна правосуб'єктність

Суб'єктами екологічного права є різноманітні фізичні та юридичні особи, а також держави і тварини. Суб'єкт права має характерні ознаки: він наділений юридичними правами та обов'язками. Суб'єктом може бути тільки особа, що має самостійний розум і волю. Здатність мати екологічні права та обов'язки складає екологічну правоздатність. Здатність самостійно здійснювати екологічні права і обов'язки складає екологічну дієздатність. У сукупність правоздатність та дієздатність утворюють правосуб'єктність.

Дискусійним є положення про Український народ як суб'єкта екологічних правовідносин. Народ може бути суб'єктом правовідносин тільки як нація, тобто народ організований у державу, яка і формує єдиний розум і волю такого суб'єкту. Тобто коли говорять про права чи обов'язки Українського народу – йдеться про правосуб'єктність держави.

Специфічними суб'єктами правовідносин є тварини, які отримали правосуб'єктність згідно з Законом України „Про захист тварин від

жорстокого поводження” від 21 лютого 2006 року. Вони наділені лише правоздатністю, але не дієздатністю: від їх імені і в їх інтересах мають виступати фізичні чи юридичні особи. Вони мають тільки природні права, що закріплені за ними зазначеним Законом: право на захист від жорстокого поводження, на евтаназію, на спілкування з собі подібними, на гуманне поводження з ними тощо.

В екологічному праві існує також поняття спеціального суб’єкта – суб’єкта, що наділений специфічними правами й обов’язками, яких не мають інші суб’єкти права, наприклад, спеціальними суб’єктами є мисливці, державні екологічні інспектори, власники земель, вод, лісів тощо.

1. Об’єкти екологічних правовідносин

Об’єкти – це ті цінності, з приводу яких люди вступають в екологічні правовідносини, тобто щодо чого виникають права й обов’язки. В екологічному праві об’єктами є:

а) природні об’єкти – конкретні локалізовані у просторі і часі первні природи, включені до екосистеми, що характеризуються однорідністю правового режиму; з точки зору екологічного права людина не є частиною природи;

б) природні ресурси – однорідні складові природи, що перебувають у складі екосистеми і придатні для задоволення певних потреб людини: землі, надра, води, атмосферне повітря, повітряний простір, клімат, радіочастотний ресурс, тваринний і рослинний світ, альтернативні джерела енергії; ст. 39 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року поділяє природні ресурси за значенням на природні ресурси загальнодержавного значення і природні ресурси місцевого значення;

в) природні (або природні осуспільнені) комплекси – системи окремих природних об’єктів, або природних і штучно висаджених людиною рослин у їх взаємозв’язках: природа в цілому (як сукупність об’єктів матеріального світу, що не створені працею людини), довкілля – все те, що оточує людину, навколишнє природне середовище (визначається ст. 5 Закону „Про охорону навколишнього природного середовища” як сукупність природних і природно-суспільних умов і процесів, природних ресурсів і природних комплексів), урочища, екосистеми, біогеоценози, ландшафти тощо; специфікою правового режиму природних комплексів є наявність подвійного правового регулювання: охорона природного комплексу регулюється законодавством про кожний окремий природний ресурс, що входить до природного комплексу (земельним, водним, гірничим тощо), а також спеціальним законодавством про цей природний комплекс, яке, зазвичай, має переважну правову силу (лісовим, курортним, природно-заповідним, рекреаційним тощо).

г) екологічні умови й чинники – властивості (показники) природних ресурсів.

До чинників неживої природи відносяться: світло, тепло, вологість, рельєф, висота над рівнем моря, рівень радіації, атмосферний тиск, вітер, рівень звукових хвиль, спрямованість електромагнітних полів, показники гравітації, хімічний склад води, повітря, ґрунтів тощо. Чинники живої природи поділяються на:

- а) вплив рослин (паразитизм, взаємодія особин і популяцій);
 - б) вплив тварин (поїдання, витоштування, запилення тощо).
- Обмежено можуть бути об'єктами екологічних правовідносин;
- г) речі, що мають відношення до довкілля (наприклад: межові знаки, засоби лову, очисні споруди, відходи, пестициди й агрохімікати, джерела йонізуючовипромінювання, меліоративні системи, заводи – забруднювачі тощо);
 - д) екологічні дії та послуги – можуть бути об'єктами екологічних договорів, наприклад, на проведення екологічної експертизи, аудиту, моніторингу, консультування, екологічного маркетингу, впровадження систем екологічного менеджменту тощо;
 - е) екологічна інформація (документовані чи публічно оголошені відомості, що визначаються ст. 25 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища“);
 - є) екологічні стани: екологічна безпека, життя і здоров'я громадян тощо.

2. Як розмежовуються природні об'єкти екологічного, цивільного та аграрного права

Природний об'єкт екологічного права повинен мати такі ознаки:

а) він не повинен бути створений людиною (асфальт на землі є не природним об'єктом, але є об'єктом цивільних правовідносин, тому що вимощений людиною: неправомірними є вимоги органів державної влади укладати договори оренди землі щодо асфальту; свійські тварини є не природними об'єктами, але є об'єктами аграрного права, тому що їх породи виведені людиною);

б) він повинен перебувати в екосистемі у взаємозв'язках з іншими природними компонентами (вода в крані, ґрунт в горщику для квітів не є природними об'єктами, а є об'єктами цивільного права).

Об'єктами аграрного права можуть бути тварини і рослини, які вирощені людиною, їх породи (сорти, штами) виведені людиною. Однак, якщо об'єкт аграрного права потрапляє у довкілля (наприклад, внаслідок самосіяння рослин), дичавіє, стає первнем екосистеми – тоді він стає природним об'єктом екологічного права.

Об'єктами цивільного права можуть бути природні об'єкти, що вилучені з екосистеми: приручені свійські тварини, зірвані рослини тощо, вода в крані, ґрунт у горщику для квітів тощо.

3. Зміст екологічних правовідносин

Зміст екологічних правовідносин – це права та обов’язки учасників цих правовідносин. Зміст прав та обов’язків залежить від складу учасників та об’єкту конкретного правовідношення.

Суб’єктивне екологічне право – це закріплена і гарантована правом міра можливої поведінки суб’єкта щодо природи.

Екологічний обов’язок – це закріплена і гарантована правом міра необхідної поведінки суб’єкта щодо природи.

На відміну від суб’єктивного права, екологічні інтереси – психічне переживання людиною своєї екологічної потреби, тобто усвідомлення цінності довкілля, його здатності задовольняти бажання людини. Навіть якщо особа не має права на якийсь об’єкт, вона має право вимагати судового захисту свого інтересу, якщо тільки він стосується не приватної, а суспільної потреби, суспільного блага. Ст. 15 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року передбачає право на захист інтересу особи, що не суперечить загальним засадам справедливості, сумлінності і розумності.

Право носія державної влади на застосування цієї влади для встановлення прав і обов’язків інших осіб поза їх волею через нормотворчість чи через управлінські акти) називається повноваженням. Сукупність повноважень державного органу – його компетенція.

4. Еколого-правове становище людини

Еколого-правове становище особи – це сукупність екологічних прав і обов’язків особи. Еколого-правове становище буває загальним – екологічні права й обов’язки, що належать усім суб’єктам, і спеціальним – екологічні права й обов’язки, що належать спеціальним суб’єктам.

Загальне еколого-правове становище закріплене у Конституції України і ст. 9, 12 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року. До загальних екологічних прав належать: право кожного на безпечне для життя і здоров’я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів, на доступ до екологічної інформації тощо. Загальними екологічними обов’язками є: обов’язок кожного не заподіювати шкоди довкіллю; здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, екологічних нормативів і лімітів використання природних ресурсів; не порушувати законні екологічні права й інтереси інших суб’єктів тощо.

5. Підстави виникнення та припинення екологічних правовідносин

Підставами виникнення, змінення та припинення екологічних правовідносин є правові факти або сукупності правових фактів (правові склади) – життєві обставини, з якими право зв’язує виникнення, зміну чи припинення екологічних правовідносин.

Екологічні правовідносини виникають з дій та подій (наприклад, з надзвичайних екологічних ситуацій). Дії бувають правомірними і протиправними (екологічними правопорушеннями). Правомірними діями, що породжують екологічні правовідносини, є правочини, творча діяльність, прийняття актів законодавства, акти управління, рішення суду.

Лекція 3. Джерела екологічного права України

1. Система джерел екологічного права

Джерела екологічного права – це зовнішнє вираження еколого-правових норм, або спосіб виявлення норм екологічного права. Існують різні класифікації джерел екологічного права:

I. За формою вираження:

1) писані:

-нормативно-правові акти – офіційні документи відповідних державних органів, що містять норми права: Конституція, кодекси, закони, підзаконні акти;

-міжнародні договори – договори між Україною та іншими державами, міжнародними організаціями, іншими суб'єктами міжнародного права, згода на обов'язковість яких надана Україною: відповідно до ст. 19 Закону України „Про міжнародні договори України” від 29 червня 2004 року, належним чином ратифіковані міжнародні договори України мають переважну правову силу перед актами національного законодавства, крім Конституції України; щоправда, міжнародні договори можуть створювати обов'язки тільки для України як держави, а не для окремих її юридичних чи фізичних осіб, які не є сторонами цих договорів;

-адміністративні договори – дво- або багатосторонні угоди, зміст яких складають права та обов'язки сторін, що впливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією зі сторін угоди (ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року), наприклад, Угода про співробітництво щодо розвитку в Україні системи екологічно безпечного споживання та екологічного маркування відповідно до міжнародних та європейських вимог між Мінприроди, Всеукраїнською громадською організацією „Жива планета”, Торгівельно-промисловою палатою України та Українською асоціацією споживачів (29 грудня 2005 року, м. Київ);

-судові прецеденти – рішення суду у конкретній справі, що є обов'язковими для судів при розгляді аналогічної справи: у вітчизняній правовій системі мають обмежене застосування: відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 237 Кодексу адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року: судові рішення в адміністративних справах можуть бути переглянуті Верховним судом України за винятковими обставинами, якщо вони оскаржені з мотивів неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права (аналогічну норму містить п. 1 ч. 1 ст. 354 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року); відповідно до ч. 4 ст. 338 ЦПКУ висновки і мотиви суду касаційної інстанції є обов'язковими для судів нижчих інстанцій; п. 3 ст. 11115 Господарського процесуального кодексу України від 6 листопада 1991 року передбачає, що Верховний Суд України переглядає у касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України у випадках, якщо вони оскаржені у зв'язку з виявленням різного застосування останнім одного й того самого положення закону в аналогічних справах; не слід плутати судовий прецедент з роз'ясненнями, що містяться у постановках Пленуму Верховного Суду України чи Президії Вищого господарського суду України – такі документи не містять норм права і не є обов'язковими до застосування; окрім вітчизняних судових прецедентів, Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо визнання судових прецедентів міжнародних судів, зокрема, Європейського суду з прав людини згідно з Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (Рим, 4 листопада 1950 року) та протоколами до неї: так, Конституційний Суд України іноді приймає рішення з посиланням на судові прецеденти Європейського суду з прав людини;

- рішення Конституційного Суду України – рішення КСУ щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, згідно зі ст. 150 Конституції України, є обов'язковими до виконання на території України; такі рішення не можна віднести до судових прецедентів, тому що це не рішення у конкретній справі, а тлумачення норм Конституції чи законів України; хоча такі тлумачення не повинні творити нових норм права, часто офіційні тлумачення КСУ містять нові норми, що регулюють правовідносини;

- правові доктрини – наукові ідеї, концепції, що містяться у наукових працях правознавців – науковців: належать до джерел „м’якого права” – мають допоміжне значення для тлумачення норм права у проблемних ситуаціях; застосування правових доктрин як джерел права у вітчизняній правовій системі впливає із численних рішень Конституційного Суду України, які приймалися з посиланням на правові доктрини;

- нормативно-технічні документи – державні стандарти України, державні будівельні норми та інші нормативно-технічні документи, що не є нормативно-правовими актами – вони можуть застосовуватися для регулювання суспільних відносин виключно на добровільних засадах, є джерелами „м’якого права” – рекомендаційні норми;

- інструменти локального регулювання – це акти державних органів, що займають проміжне становище між нормативно-правовим актом і правовим актом управління: вони приймаються щодо конкретного природного комплексу на підставі матеріалів ресурсовпорядження і визначають його правовий режим (проекти організації територій заповідників, національних природних парків, проекти землеустрою окремих земельних ділянок, проекти консервації земельних ділянок тощо);

- мовні норми – не містять правових норм, але мають допоміжне значення при граматичному тлумаченні норм права; містяться в офіційних виданнях українського правопису і словниках, затверджених Національною академією наук України: їх правове значення впливає з рішень Конституційного Суду України, які приймалися з посиланням на словники української мови

2) неписані:

- засади права – основні керівні положення, ідеї, що лежать у підґрунті будь-якого права: справедливості, добросовісності, розумності, спрямованості на добро, правової визначеності тощо; визначають загальну спрямованість усієї правової системи, напрями тлумачення правових норм, мають переважну правову силу перед іншими нормами, бо право не є правом, якщо воно не є справедливим чи розумним; застосування загальних засад права у вітчизняній правовій системі підтверджується рішеннями Конституційного Суду України, що обґрунтовувалися загальними засадами права;

- правові звичаї і традиції – неписані правила поведінки, що склалися у суспільстві внаслідок фактичного їх застосування упродовж тривалого часу; кілька правових звичаїв (правил поведінки) однорідного характеру об’єднуються у правові традиції; застосування звичаїв у вітчизняній правовій системі передбачене ст. 7 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року та іншими законодавчими актами (наприклад, *lex specialis derogat legi generali* – звичай розв’язання правових колізій: спеціальна норма має переважну правову силу перед загальною нормою);

- моральні засади суспільства – норми моралі, які отримали правове значення згідно з ч. 4 ст. 13 Цивільного кодексу України: при здійсненні прав

особа повинна додержуватися моральних засад суспільства; визначають напрям тлумачення правових норм;

- правові узвичаєння – неписані правила поведінки, що стають регуляторами суспільних відносин лише у разі посилання на них у договорі (наприклад, правила тлумачення комерційних термінів „Інкотермс”);

- логічні норми – неписані правила формальної логіки, які хоча й не містять правових норм, дозволяють тлумачити норми права (логічне або системне тлумачення) – застосування їх у вітчизняній правовій системі підтверджується рішеннями Конституційного Суду України, прийнятими з посиланням на логічні норми.

II. За предметом:

1) загальні – регулюють всі види екологічних правовідносин (Закон „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року);

2) природоресурсні – регулюють переважно природоресурсні відносини (Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року, Водний кодекс України від 5 червня 1995 року, Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року);

3) природоохоронні – регулюють переважно охорону природних комплексів (Лісовий кодекс України в редакції від 8 лютого 2006 року, Закон України „Про курорти” від 5 жовтня 2000 року тощо);

4) в галузі екологічної безпеки – регулюють правовідносини із забезпечення екологічної безпеки (Закон України „Про відходи” від 5 березня 1998 року).

II. За правовою силою:

1) Конституція України від 28 червня 1996 року;

2) кодекси, закони; декрети Кабінету Міністрів України, що мають силу законів;

3) підзаконні акти вищих органів влади: укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України, постанови Верховної Ради України;

4) підзаконні акти міністерств і відомств: положення, методики, інструкції, прийняті наказами міністерств, відомств у межах своїх повноважень і зареєстровані у Міністерстві юстиції України;

5) нормативні акти органів місцевого самоврядування та акти органів місцевих державних адміністрацій у царині екології.

III. За спеціалізацією:

1) загальні – нормативно-правові акти предметом регулювання яких є як екологічні так і інші суспільні відносини (Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення тощо);

2) спеціальні – що стосуються виключно чи переважно екологічних питань (Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” тощо).

IV. За способом правового регулювання:

1) матеріальні – регулюють права та обов’язки, відповідальність учасників екологічних правовідносин;

2) процесуальні – регулюють перебіг реалізації норм матеріального права (Положення про порядок розроблення екологічних програм” затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1993 року № 1091).

V. За ступенем систематизації:

1) кодифіковані (Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”; Земельний кодекс України, Водний кодекс України).

2) не кодифіковані, наприклад, Положення про державну систему моніторингу довкілля, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 року № 391.

1. Положення Конституції України які мають екологічне значення

Конституція України від 28 червня 1996 року має переважну правову силу перед іншими нормативно-правовими актами, тому її екологічні норми мають важливе значення для розв’язання правових колізій. Важливими нормами Конституції, що мають екологічне значення, є:

- стаття 13 проголошує, що природні ресурси є об’єктами права власності Українського народу; кожен громадянин має право користуватися об’єктами права власності народу відповідно до закону; власність зобов’язує;

- стаття 14 проголошує землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, а також тлумачить право власності Українського народу на природні ресурси, закріплене у ст. 13 Конституції, як власність громадян, юридичних осіб та держави;

- стаття 16 проголошує обов’язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги і подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;

- частина сьома статті 41: використання власності не може погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі;

- стаття 50 проголошує право громадян на безпечне для життя та здоров’я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а також право на доступ до інформації про стан довкілля, яка ніким не може бути засекречена);

- стаття 66 проголошує обов’язок кожного не заподіювати шкоду природі та відшкодувати завдані збитки.

У Конституції наявні також норми, які закріплюють компетенцію органів державної влади у царині екології: статті 92, 106, 116, 138, ст. 142 тощо.

2. Характеристика Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 р.

Системоутворюючим актом комплексної галузі екологічного права і законодавства є Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”. Це Закон найбільш загального характеру в системі

екологічного законодавства. Визначає правові, економічні, та соціальні засади організації охорони довкілля. Він складає правову основу для розвитку галузевого екологічного законодавства.

3. Природоресурсні кодекси як джерела екологічного права

Кодекс – це систематизований законодавчий акт, що регламентує однорідну царину суспільних відносин.

До природоресурсних кодексів відносяться:

- Повітряний кодекс України від 4 травня 1993 року;
- Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року,
- Водний кодекс України від 6 червня 1995 року,
- Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року,
- Лісовий кодекс України у редакції від 8 лютого 2006 року.

Зазначеними кодексами регламентуються відносини щодо використання й охорони відповідно землі, вод, лісів, надр, повітряного простору.

Природоресурсні кодекси мають правову силу на рівні законів України. Кодекс – це кодифікований закон, який не має переважної правової сили перед звичайними законами, якщо в ньому не передбачено інше.

Лекція 4. Правове регулювання використання природних ресурсів

1. Поняття використання природних ресурсів

Використання природних ресурсів регулюється ст. 38 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року та спеціальними актами природоресурсного законодавства.

Використання природних ресурсів – це задоволення потреб людини за допомогою природних ресурсів.

Використання природних ресурсів слід відрізнити від природокористування, позаяк природокористування є лише однією з правових форм спеціального використання природних ресурсів разом з правом власності, правом володіння, сервітутним правом тощо. Користування ж є лише управлінням власника чи природокористувача, яке полягає в отриманні корисних властивостей природних ресурсів. Право природокористування, крім користування, включає також володіння і розпорядження у обсязі, визначеному власником природного ресурсу.

1. Розмежування загального і спеціального використання природних ресурсів

Юридичні критерії розмежування загального і спеціального використання природних ресурсів містяться у ст. 38 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року:

<p>Загальне</p> <ul style="list-style-type: none"> · безкоштовне · без дозволів · здійснюється без <p>закріплення природних ресурсів за окремим суб'єктом (без права володіння)</p>	<p>Спеціальне</p> <ul style="list-style-type: none"> · оплатне · передбачає спеціальні дозволи · передбачає спеціальні закріплення природних ресурсів за окремим суб'єктом (право володіння)
--	---

Фактичні критерії розмежування загального і спеціального використання природних ресурсів містяться у спеціальних поресурсових кодексах і законах. Вони визначають, що можна робити з природними ресурсами на праві загального використання, а що потрібно робити тільки на праві спеціального використання природних ресурсів (тобто, коли треба отримувати дозвіл і сплачувати збір, а коли – ні).

Загальний фактичний критерій розмежування загального і спеціального використання природних ресурсів – ступінь екологічного ризику: загальне використання характеризується незначним ступенем екологічного ризику і навантаження на довкілля. Наприклад, ст. 47 і 48 Водного кодексу України від 6 червня 1995 року за фактичний критерій розмежування загального і спеціального використання водних ресурсів ставлять забір води із застосуванням спеціальних технічних пристроїв і скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти – такі види діяльності можуть здійснюватися тільки на праві спеціального використання, всі інші – можуть здійснюватися на праві загального використання.

2. Загальне використання природних ресурсів

Загальне використання природних ресурсів – це гарантована законом можливість усіх громадян користуватися природними ресурсами без дозволів, безоплатно, без закріплення за окремим суб'єктом, за винятком обмежень встановлених законодавством (ч. 2 ст. 38 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року; ч.2 ст. 13 Конституції України). Право загального використання природних ресурсів у людини виникає в силу народження і припиняється зі смертю.

Межі права загального використання природних ресурсів: Держава має право регламентувати право загального використання природних ресурсів законодавчими актами чи в адміністративному порядку. Наприклад, при забрудненні Чорного моря органи санітарно-епідеміологічної служби МОЗ можуть заборонити громадянам купатися, бо це може зашкодити їх здоров'ю.

Право загального використання природних ресурсів здійснюється і щодо об'єктів, що перебувають у приватній власності чи в оренді, якщо тільки власник цих об'єктів чи орендар не встановив видимих табличок із чітким переліком обмежень щодо загального використання природних ресурсів. Власник природних ресурсів своєю волею має право обмежити загальне використання природних ресурсів, належних йому на праві власності.

3. *Поняття та види правових форм використання природних об'єктів*

Правова форма використання природних об'єктів – це правовий режим (титул), відповідно до якого здійснюється використання природних об'єктів, і який визначає обсяг управнень суб'єкта такого використання.

Правовими формами спеціального використання природних об'єктів є:

- право власності;
- право природокористування (безоплатного і орендного, постійного і тимчасового);
- право володіння;
- право сервітуту;
- емфітевзис;
- суперфіцій;
- інші правові форми, що встановлюються сторонами в договірному порядку.

4. *Спеціальне використання природних об'єктів на праві власності*

Право власності – це форма спеціального використання природних ресурсів відповідно до якої суб'єкт володіє, користується і розпоряджається природним об'єктом на власний розсуд, з урахуванням обмежень, визначених законодавством.

Правомочності власника:

- володіння – фактичне посідання природним об'єктом, виражається юридично (документ, що підтверджує належність природного об'єкту певному суб'єкту) і фактично (право обгородити свій природний об'єкт, поставити інформаційні попереджувальні знаки про наявність права власності тощо);
- користування – отримання корисних властивостей природного об'єкту для задоволення потреб власника;
- розпорядження – право продати, обміняти, подарувати природний об'єкт, іншим чином змінити його правовий режим (передати в оренду, суборенду, на інших правових підставах тощо).

Чинне екологічне законодавство розрізняє такі правові режими власності на природні об'єкти:

- а) державна власність – суб'єктом власності є держава в особі її органів;
- б) комунальна власність – суб'єктом власності є територіальна громада в особі органів місцевого самоврядування;
- в) приватна власність – власність окремих юридичних і фізичних осіб;
- г) спільна власність (сумісна і часткова) – власність кількох суб'єктів на один і той самий природний об'єкт;
- г) довірча власність – правовий режим, який передбачає двох або більше власників: первинного власника і довірчого власника, який володіє, користується і розпоряджається майном первинного власника (на підставі

закону, розпорядчого акту чи договору) в інтересах первинного власника і у межах, визначених законом, розпорядчим актом чи договором (наприклад, договір управління майном).

На праві приватної власності можуть використовуватися такі природні ресурси: землі, надра, повітряний простір, атмосферне повітря, води, об'єкти тваринного і рослинного світу.

Право власності на природні ресурси може оформлюватися різними документами: державними актами, договорами тощо.

5. Спеціальне використання природних об'єктів на праві постійного природокористування: безоплатного і платного

Спеціальне використання природних об'єктів на праві постійного природокористування – це володіння, користування, розпорядження природними об'єктами без заздалегідь визначеного строку у межах, які визначені власником цих об'єктів.

Безоплатне природокористування не передбачає плати за користування на користь власника природного об'єкту, платне природокористування передбачає плату за користування на користь власника природного об'єкту.

Регулюється Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року, а також спеціальним екологічним законодавством: Земельним, Лісовим кодексами, Кодексом України про надра.

Оформлюється державними актами або договорами.

6. Спеціальне використання природних об'єктів на праві тимчасового безоплатного природокористування

Спеціальне використання природних об'єктів на праві тимчасового безоплатного природокористування – це володіння, користування, розпорядження природними об'єктами у межах, визначених їх власником, на протязі визначеного строку, без плати на користь власника природного об'єкту. Оформлюється договором. Регулюється Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року та актами природоресурсного законодавства.

7. Спеціальне використання природних об'єктів на праві оренди

Оренда природних об'єктів регулюється:

- Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року;
- Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року;
- Водним кодексом України від 6 червня 1995 року (ст. 51);
- Законом України “Про оренду землі” у редакції від 20 грудня 2015 року тощо.

Оренда – це засноване на договорі строкове, платне володіння та користування природними ресурсами.

8. Спеціальне використання природних ресурсів на праві володіння

Володіння природними ресурсами, яке традиційно розглядалося як управління власника чи природо користувача, набуло значення окремого правового титулу згідно з главою 31 Цивільного кодексу України від 1 січня 2004 року.

Право володіння – це право фактичного посідання природним об'єктом. Володілець не має права ні користуватися, ні розпоряджатися природним об'єктом: йому належить тільки правомочність володіння. Таким чином, назва правового титулу володіння збігається з назвою правомочності володіння.

Право володіння підтверджується договором з власником природного об'єкту чи природо користувачем. Право володіння природними об'єктами може виникати за різними договорами: про охорону природного об'єкту, застави (але не іпотеки) природного об'єкту тощо.

Право володіння одним природним об'єктом може належати одночасно кільком особам. Зміст володіння полягає у юридичних діях (документальному підтвердженні володіння), або фактичних діях (право обгородити, встановити охорону, інформаційні знаки, таблички).

Поточна редакція від 1 квітня 2016 року

Право володінням чужим майном

Суб'єкти права володіння чужим майном

1. Володільцем чужого майна є особа, яка фактично тримає його у себе.
2. Право володіння чужим майном може належати одночасно двом або більше особам.
3. Фактичне володіння майном вважається правомірним, якщо інше не впливає із закону або не встановлено рішенням суду.

Виникнення права володіння

1. Право володіння виникає на підставі договору з власником або особою, якій майно було передане власником, а також на інших підставах, встановлених законом.

Припинення права володіння

1. Право володіння припиняється у разі:
 - 1) відмови володільця від володіння майном;
 - 2) витребування майна від володільця власником майна або іншою особою;
 - 3) знищення майна.
2. Право володіння припиняється також в інших випадках, встановлених законом.

Обов'язок недобросовісного володільця негайно повернути майно особі, яка має на нього право власності чи інше право або яка є добросовісним володільцем

1. Недобросовісний володілець зобов'язаний негайно повернути майно особі, яка має на нього право власності або інше право відповідно до договору або закону, або яка є добросовісним володільцем цього майна. У разі невиконання недобросовісним володільцем цього обов'язку заінтересована особа має право пред'явити позов про витребування цього майна.

9. *Еколого – правові сервітути*

Регулюються Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року, Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року і Лісовим кодексом України у редакції від 28 грудня 2015 року.

Еколого-правовий сервітут – це право на обмежене платне або безоплатне користування *чужими* природними об'єктами для задоволення певних потреб.

Сервітут може бути встановлено договором, заповітом або рішенням суду. Дія сервітуту зберігається у разі переходу прав на земельну ділянку, щодо якої встановлено земельний сервітут до іншої особи.

Види еколого-правових сервітутів:

I. За строками:

- а) постійний – без заздалегідь встановленого строку,
- б) строковий – протягом строку, встановленого договором, або рішенням суду;

II. За оплатністю:

- а) оплатний – передбачає плату на користь власника природного об'єкту;
- б) безоплатний – не передбачає плати на користь власника природного об'єкту;

III. За підставою встановлення:

- а) договірний – встановлений за договором з власником природного об'єкту;
- б) судовий – встановлений за рішенням суду;
- в) спадковий – встановлений заповітом;

IV. За суб'єктами:

- а) особистий – встановлений на користь конкретної особи;
- б) неособистий – встановлений на користь власника (володільця сусідньої земельної ділянки).

Прикладами еколого-правових сервітутів можуть бути:

- право проходу через чужу земельну ділянку або проїзду на велосипеді;
- право пропливу через чуже озеро на човні чи катері;
- право прокладання та експлуатації ліній електропередач, трубопроводів, інших інженерних комунікацій через чужий ліс;
- право забору води з природної водойми, розташованої на сусідній земельній ділянці;
- право поїти свою худобу із водойми, розташованої на сусідній земельній ділянці тощо.

10. Емфітевзис

Регулюється Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року і Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року.

Емфітевзис – це оплатне право володіння та користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб.

Право емфітевзису виникає за договором з власником земельної ділянки. Цей договір не підлягає нотаріальному посвідченню, але підлягає державній реєстрації згідно з Законом України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” від 1 липня 2004 року (поточна редакція від 01.01.2016). Землекористувач сплачує за користування земельною ділянкою власнику певну плату, визначену у договорі.

Емфітевзис відрізняється від оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення тим, що може вільно відчужуватися на користь інших осіб (власник має право переважної купівлі, але не може заборонити такого відчуження), а також тим, що може укладатися на невизначений строк (в останньому випадку будь-яка зі сторін вправі розірвати такий договір, попередньо повідомивши іншу сторону не менш, як за один рік). Крім того, у разі продажу права емфітевзису третій особі, власник земельної ділянки має право на одержання відсотків від ціни продажу, що визначені договором емфітевзису.

11. Суперфіцій

Регулюється Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року (редакція 02.11.2017) і Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року (редакція від 01.01.2017).

Суперфіцій – це оплатне право володіння та користування чужою земельною ділянкою для забудови (будівництва житлових, промислових та інших будівель і споруд).

Право суперфіцію виникає за договором з власником земельної ділянки або за заповітом. Договір суперфіцію не підлягає нотаріальному посвідченню, але підлягає державній реєстрації згідно з Законом України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” від 1 липня 2004 року (поточна редакція 01.01.2016). Землекористувач сплачує за користування земельною ділянкою власнику певну плату, визначену у договорі.

Суперфіцій відрізняється від оренди земельної ділянки для забудови тим, що може вільно відчужуватися на користь інших осіб (згоди власника для цього не потрібно), а також тим, що може укладатися на невизначений строк. Крім того, якщо на земельній ділянці збудовано промислові об’єкти, договір суперфіцію може передбачати право власника земельної ділянки на одержання частки від доходу землекористувача.

Лекція 5. Право власності на природні об’єкти.

Правова охорона природно-заповідного фонду України

1. Поняття та склад природно-заповідного фонду України

Суспільні відносини щодо організації територій та об’єктів природно-заповідного фонду регулюються:

- Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року;

· Законом України “Про природо-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року тощо.

Природо-заповідний фонд України – це система природних комплексів та об’єктів, що перебувають під особливою охороною. До природно-заповідного фонду віднесено 7169 територій і об’єктів загальною площею 2757,4 тис. гектарів, що становить 4,57 відсотка території України. Природо-заповідний фонд України охороняється законодавством України як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання.

Об’єкти природно-заповідного фонду України – це ділянки суші та водного простору, природні комплекси й об’єкти яких мають особливу екологічну, наукову, естетичну і народногосподарську цінність і призначені для збереження природної різноманітності, генофонду видів тварин і рослин, підтримання загального екологічного балансу та здійснення фонових моніторингу довкілля, вилучені з господарського використання повністю або частково, і у встановленому законодавством порядку оголошені територією чи об’єктом природно-заповідного фонду України.

Види територій та об’єктів ПЗФ:

1. природні заповідники;
2. біосферні заповідники;
3. національні природні парки;
4. регіональні ландшафтні парки;
5. заказники;
6. пам’ятки природи;
7. заповідні урочища;
8. ботанічні сади;
9. дендрологічні парки;
10. зоологічні парки;
11. парки – пам’ятки садово-паркового мистецтва.

Залежно від походження розрізняють:

- природні території та об’єкти (перші сім визначених категорій);
- штучно створені об’єкти (останні чотири категорії).

За рівнем охоронного режиму об’єкти ПЗФ поділяються на:

- загальнодержавного значення (природні заповідники, національні природні парки);
- місцевого значення (регіональні ландшафтні парки, заповідні урочища);
- можуть бути або загальнодержавного, або місцевого значення (заказники, пам’ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва);
- міжнародного значення (біосферні заповідники).

За юридичним статусом:

- є юридичними особами: (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки,

ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки загальнодержавного значення);

- не є юридичними особами: (заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища);

- можуть утворюватися як юридична особа, так і без прав юридичної особи: (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки місцевого значення, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва).

Крім того, заказники залежно від елементів природних комплексів поділяють на: ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні, карстово-спелеологічні. Пам'ятки природи залежно від особливостей їх природних комплексів поділяють на: комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні.

2. Органи управління природно-заповідним фондом України

Органами державного управління природно-заповідним фондом є:

Міністерство охорони навколишнього природного середовища – спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони довкілля.

Державна служба заповідної справи – створена і діє у складі Мінприроди – є спеціально уповноваженим органом державної влади з питань управління ПЗФ.

Служби державної охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України – здійснюють охорону об'єктів ПЗФ.

Президент України – приймає рішення про створення чи оголошення територій, об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.

Спеціальні адміністрації об'єктів ПЗФ – здійснюють управління окремими територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, які мають статус юридичної особи.

Обласні ради – приймають рішення про створення об'єктів ПЗФ місцевого значення.

3. Порядок створення об'єктів природно-заповідного фонду України

Порядок створення об'єктів природно-заповідного фонду України регулюється Законом України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року.

Перший етап – підготовка і подання клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 51 Закону): будь-які фізичні чи юридичні особи мають право подавати такі клопотання.

Другий етап – попередній розгляд клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 52 Закону): клопотання про необхідність створення чи оголошення територій та

об'єктів ПЗФ подаються і попередньо розглядаються у місячний термін відповідно:

- щодо територій та об'єктів загальнодержавного значення – Мінприроди;

- щодо територій та об'єктів місцевого значення – органами Мінприроди на місцях.

Третій етап – у разі схвалення клопотання Мінприроди та його органами на місцях проводиться їх погодження з власниками та користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих до заповідання.

Четвертий етап – на підставі результатів погодження клопотань відповідні органи Мінприроди забезпечують розробку спеціалізованими проектними та науковими установами ресурсовпорядних проектів створення об'єктів природно-заповідного фонду.

П'ятий етап – ресурсовпорядні проекти створення територій та об'єктів ПЗФ підлягають державній екологічній експертизі. У разі позитивного висновку екологічної експертизи щодо проектів створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду всі матеріали передаються Мінприроди чи його органами на місцях до державних органів, уповноважених приймати рішення про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Шостий етап – прийняття рішень про створення територій та об'єктів ПЗФ та їх охоронних зон (ст.53 Закону):

- рішення про створення об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення приймаються Президентом України.

- рішення про створення об'єктів ПЗФ місцевого значення приймається обласними радами.

4. Правовий режим біосферних заповідників

Правовий режим біосферних заповідників регулюється:

- Главою 2 Розділу III Закону України “Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року;

- Указом Президента України “Про біосферні заповідники в Україні” від 26 листопада 1993 року та іншими законодавчими актами.

Біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних чинників. Біосферні заповідники створюються на базі природних заповідників, національних природних парків з включенням їх до складу територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій та інших земель і належать до всесвітньої глобальної мережі біосферних заповідників.

На території біосферних заповідників встановлюється диференційний режим використання, відтворення та охорони природних комплексів, згідно з функціональним зонуванням.

Заповідна зона біосферних заповідників включає території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними чинниками природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу. Режим її використання визначається відповідно до вимог встановлених для природних заповідників.

Буферна зона біосферних заповідників включає території виділені з метою запобігання негативному впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; її використання та порядок створення визначаються відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників.

Зона антропогенних ландшафтів включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення та інших видів природокористування.

У межах територій біосферних заповідників можуть виділятися зони регульованого заповідного режиму, до складу яких включаються регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища з дотриманням вимог щодо використання та охорони їх природних комплексів.

Наукові дослідження, спостереження за станом навколишнього природного середовища та відповідні види природокористування, що не суперечать цілям і завданням біосферних заповідників, здійснюються з урахуванням міжнародних програм.

Проект організації території біосферного заповідника розробляється відповідно до Положення про проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів, затвердженого наказом Мінприроди України від 6 липня 2005 року № 245.

5. Правовий режим природних заповідників

Правовий режим природних заповідників регулюється:

- Главою 1 Розділу III Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року;
- Положенням про проект організації території природного заповідника та охорони його природних комплексів, затвердженим наказом Мінприроди від 6 липня 2005 року № 245.

Природними заповідниками є природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою:

- збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтно-ї зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів;
- вивчення природних перебігів та явищ, що відбуваються в них;
- розробки наукових засад охорони довкілля;
- ефективного використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

На територіях природних заповідників забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток перебігів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, а саме:

- будівництво об'єктів, не пов'язаних з діяльністю природних заповідників;
- розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку населення, стоянок транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін свійських тварин, пересування механічних транспортних засобів (за винятком шляхів загального користування);
- лісосплав;
- проліт літаків та гелікоптерів нижче 2000 метрів над землею, подолання літаками звукового бар'єру над територією заповідника та ін. види штучного шумового впливу, що перевищують установлені нормативи;
- геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву та гідрологічного та гідрохімічного режимів, руйнування геологічних відшарувань;
- застосування хімічних засобів;
- усі види лісокористування, а також заготівля кормових трав, лікарських та інших рослин, квітів, насіння, очерету;
- випасання худоби, вилов і знищення диких тварин, порушення умов їх оселення, гніздування, ін. види користування рослинним та тваринним світом, що призводять до порушення природних комплексів.

Земельні ділянки та інші природні ресурси, що надаються природним заповідникам, повністю вилучаються з господарського використання. Навколо природних заповідників утворюються охоронні зони, правовий режим яких визначається розділом 4 Закону „Про природно-заповідний фонд України”. В охоронних зонах не допускається будівництво промислових та інших об'єктів, розвиток господарської діяльності, яка може призвести до негативного впливу на природний заповідник. Оцінка такого впливу здійснюється на підставі екологічної експертизи.

Природні заповідники є юридичними особами, підпорядкованими Мінприроди. Управління ними здійснюють спеціальні адміністрації, до складу яких входять дирекція природного заповідника, наукові підрозділи, служби охорони, господарського та інші обслуговування.

6. Правовий режим національних природних парків

Правовий режим національних природних парків регулюється:

- Главою 3 Розділу III Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року;
- Положенням про проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, затвердженим

наказом Мінприроди України від 6 липня 2005 року № 245 та іншими законодавчими актами.

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

На територіях національних природних парків встановлюється диференційований режим використання, відтворення та охорони відповідно до функціонального зонування:

Заповідна зона національних природних парків встановлюється для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим використання її визначається згідно з вимогами, встановленими для природних заповідників.

У межах зони регульованої рекреації адміністрацією парків виділяються ділянки для короткострокового відпочинку та оздоровлення населення, огляду особливо мальовничих і пам'ятних місць. Також дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристичних маршрутів і екологічних стежок; забороняються такі види використання природних ресурсів: рубки лісу головного користування, промислове рибальство і мисливство, ін. види використання природних ресурсів, що можуть негативно вплинути на стан природних комплексів заповідної зони.

У зоні стаціонарної рекреації можуть надаватися земельні ділянки для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку.

У межах господарської зони проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі ін. землевласників і землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська діяльність здійснюється з дотриманням загальних вимог щодо використання природних об'єктів та охорони довкілля.

На територіях зон регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської зони забороняються всі види використання природних ресурсів, які призводять або можуть призвести до погіршення стану довкілля та зниження рекреаційної цінності території національного природного парку.

7. Правовий режим регіональних ландшафтних парків

Правовий режим регіональних ландшафтних парків регулюється:

- Главою 4 Розділу III Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року;
- Положенням про проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів, затвердженим

наказом Мінприроди України від 6 липня 2005 року № 245 та іншими законодавчими актами.

Регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.

У всьому іншому правовий режим регіональних ландшафтних парків подібний до правового режиму національних природних парків. Істотна відмінність: національний природний парк є об'єктом ПЗФ загальнодержавного значення, а регіональний ландшафтний парк – місцевого значення.

8. Правові режими заказників, пам'яток природи і заповідних урочищ

Правовий режим заказників, пам'яток природи і заповідних урочищ регулюється Законом України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року, а також іншими законодавчими актами.

Заказниками оголошуються природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів. Заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загально-геологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні.

Режим не такий суворий, як у природних заповідників: на території заказника обмежуються або забороняються тільки окремі види діяльності, що суперечать положенню про заказник (наприклад, окремі види використання природних ресурсів, звалення відходів). Господарська, наукова та інша діяльність щодо використання природних об'єктів заказника, яка не суперечить його цілям і завданням, провадиться з дотриманням загальних вимог щодо охорони довкілля.

Пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані. Пам'ятки природи поділяються на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні. Забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню або призводить до деградації чи зміни їх первісного стану.

Заповідними урочищами оголошуються лісові, степові, болотні та ін. відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані. На території заповідних урочищ забороняється будь-яка діяльність, що порушує природні перебіги, які відбуваються у природних комплексах, включених до їх складу, відповідно до вимог, встановлених до природних заповідників.

Оголошення заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних

об'єктів у власників або користувачів. Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених пам'ятками природи або заповідними урочищами, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх використання, збереження та охорони.

Розмежування правових режимів: заказники і заповідні урочища є природними комплексами, а пам'ятки природи – природними об'єктами. Правовий режим заказника передбачає тільки обмеження певних видів діяльності, а правовий режим заповідного урочища нагадує правовий режим пам'ятки природи, але встановлюється для природних комплексів.

9. Правовий режим ботанічних садів

Правовий режим ботанічних садів регулюється главою 8 розділу III Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року.

Ботанічні сади можуть бути загальнодержавного і місцевого значення.

Ботанічні сади загальнодержавного значення є науково-дослідними природоохоронними установами, створеними задля збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних та типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної і освітньої роботи.

Ботанічним садам надаються ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами, які вилучаються з господарського використання. На їх території забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню колекцій флори.

У межах ботанічних садів для забезпечення ефективного режиму використання та охорони флори можуть бути виділені такі зони:

Експозиційна зона – (з колекцією флори) використовується населенням для відвідування у порядку, встановленому адміністрацією ботанічного саду.

Наукова зона – до складу якої входять колекції, експериментальні ділянки тощо – використовується для наукових цілей лише співробітниками ботанічного саду для виконання ними службових обов'язків, а також фахівцями ін. установ з дозволу адміністрації ботанічного саду.

Заповідна зона – для відвідування забороняється, крім випадків, коли воно пов'язане з проведенням наукових спостережень.

Адміністративно-господарська зона – використовується для господарської діяльності, розташування адміністративних та господарських споруд.

10. Правовий режим дендрологічних парків

Правовий режим дендрологічних парків регулюється главою 9 розділу III Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року.

Дендрологічні парки можуть бути загальнодержавного і місцевого значення.

Дендрологічні парки загальнодержавного значення є науково-дослідними природоохоронними установами, створеними задля збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання.

В іншому правовий режим дендрологічних парків подібний до правового режиму ботанічних садів.

11. *Правовий режим зоологічних парків*

Правовий режим зоологічних парків регулюється:

- главою 10 розділу III Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року;

- Положенням про зоологічний парк загальнодержавного значення, затвердженим наказом Мінекобезпеки та Мінкультури України від 20 лютого 1998 року № 21/46.

Зоологічні парки є культурно-освітніми установами загальнодержавного чи місцевого значення, що створюються задля організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ її розведення у неволі.

Земельні ділянки з усіма природними ресурсами, що надаються зоологічним паркам, вилучаються з господарського використання. На території зоологічних парків забороняється діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню сприятливих умов для життя тварин.

Територія зоологічних парків підлягає зонуванню:

Експозиційна зона – призначена для стаціонарного утримання тварин і використання їх у культурно-пізнавальних цілях;

Наукова зона – у її межах проводиться науково-дослідна робота з тваринами. Відвідування цієї зони дозволяється у порядку, встановленому адміністрацією парку;

Рекреаційна зона – використовується для організації відпочинку та обслуговування відвідувачів парку;

Господарська зона – використовується для розміщення господарських об'єктів, підсобних господарств.

12. *Правовий режим парків-пам'яток садово-паркового мистецтва*

Правовий режим парків-пам'яток садово-паркового мистецтва регулюється главою 11 розділу III Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року.

Парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх

і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва можуть проводитися наукові дослідження.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть бути загальнодержавного та місцевого значення. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення є природоохоронними рекреаційними установами.

На їх території забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує їх збереженню.

Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

У іншому правовий режим парків-пам'яток садово-паркового мистецтва подібний до ботанічних садів.

13. *Правове значення літопису природи*

Ведення літопису природи регулюється:

- ст. 43 Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 січня 1992 року;
- Положенням про організацію наукових досліджень у заповідниках та національних природних парках України, затвердженим наказом Мінекобезпеки України від 10 листопада 1998 року № 163;
- Положенням про наукову діяльність заповідників та національних природних парків України, затвердженим наказом Мінекоресурсів України від 9 серпня 2000 року № 103;
- Програмою Літопису природи, затвердженою наказом Мінекоресурсів і НАНУ від 25 листопада 2002 року.

Літопис природи є основною формою узагальнення результатів наукових досліджень та спостережень за станом і змінами природних комплексів, виконаних на територіях та об'єктах природо-заповідного фонду. Матеріали літопису природи використовуються для оцінки стану довкілля, розробки заходів щодо його охорони, ефективного використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Літопис природи ведеться науковими відділами об'єктів природно-заповідного фонду, або науковими закладами на замовлення адміністрацій зазначених об'єктів. Кожний том літопису природи затверджується директором природно-заповідної установи.

У літописі природи подаються основні дані про календар природи, фізико-географічні умови, рослинний і тваринний світ, режими їх охорони, антропогенний вплив на природно-заповідну територію.

14. *Правове регулювання ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду*

Ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду регулюється:

- розділом 8 Закону України „Про природно-заповідний фонд України” від 16 січня 1992 року;
- Інструкцією про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затвердженою наказом Мінприродивід 16 лютого 2005 року № 67.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду – це система необхідних та достовірних відомостей про природні, наукові та інші характеристики територій і об'єктів, що входять до складу природно-заповідного фонду, зокрема, про правовий статус, належність, режим, географічне положення, кількісні та якісні характеристики цих територій та об'єктів, їх природоохоронну, наукову, освітню, виховну, рекреаційну та іншу цінність.

Ведеться державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду Державною службою заповідної справи Мінприроди на підставі відомостей адміністрацій об'єктів природно-заповідного фонду.

Лекція 6. Правовий режим курортів та рекреаційних зон

1. Поняття курортів

Охорона курортів регулюється:

- Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року (ст. 62);
- Основами законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року;
- Законом України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994 року;
- Водним кодексом України від 6 червня 1995 року (гл. 12);
- Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року (гл. 8);
- Законом України “Про курорти” від 5 жовтня 2000 року тощо.

Курорт – це освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси (мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси зі сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань), необхідні для їх експлуатації будівлі, споруди з об'єктами інфраструктури, яка використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань, поліпшення здоров'я людей та для рекреації і підлягає особливій охороні. На такій території розташовані санаторно-курортні заклади, заклади відпочинку і культури, видовищні підприємства, підприємства громадського харчування,

торгівлі і побутового обслуговування, призначені для обслуговування осіб, що прибувають на курорт для лікування і відпочинку.

Правовий режим охорони курортів передбачає поділ території курорту (округу санітарної охорони курорту) на три зони:

- а) перша зона (зона суворого режиму);
- б) друга зона (зона обмежень);
- в) третя зона (зона спостережень).

Органи, що здійснюють управління курортною справою:

- Державна служба туризму і курортів **Держтуризмкурорт. (2013)**

2. Види курортів

Згідно з Законом України „Про курорти” від 5 жовтня 2000 року, курорти поділяються на види за різними правовими підставами.

1. За значенням:

- державного значення – такі, що мають особливо цінні і унікальні природні лікувальні ресурси. Це ресурси, які рідко зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

- місцевого значення – такі, що мають загальнопоширені природні лікувальні ресурси. Це ресурси, які зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

2. За видами природних лікувальних ресурсів:

- бальнеологічні – курорти, на яких провідним природним лікувальним чинником є мінеральні води, що використовуються для зовнішніх бальнеопроцедур, а також для прийому усередину;

- грязьові – курорти, на яких провідним природним лікувальним чинником є грязі, що використовуються у вигляді грязьових аплікацій і грязьових тампонів для порожнинного лікування;

- кліматичні – курорти, на яких провідним природним лікувальним чинником є сприятливий клімат, зумовлений географічним розміщенням місцевості, її висотою над рівнем моря, рельєфом, характером рослинності тощо.

- змішані – території, що мають різні види природних лікувальних ресурсів.

3. За профілем (спеціалізацією):

- загального призначення;
- спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань.

Медичний профіль (спеціалізація) курортів визначається з урахуванням властивостей природних лікувальних ресурсів та встановлюється Державним департаментом з питань діяльності курортів Міністерства охорони здоров'я України. Порядок здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності

природних лікувальних ресурсів, визначення методик їх використання затверджений наказом МОЗ України від 2 червня 2003 року № 243.

3. Порядок створення курортів

Порядок створення курортів визначається Законом України „Про курорти” від 5 жовтня 2000 року.

Підставами для започаткування перебігу утворення курортів є:

- виявлення на певних територіях природних лікувальних ресурсів або чинників шляхом проведення комплексних медико-біологічних, кліматологічних, геолого-гідрологічних, курортологічних та інших дослідних робіт;
- визначення можливості їх використання для організації профілактики, лікування, оздоровлення населення.

Етапи створення:

1. Клопотання про оголошення природних територій курортними Підготовку та подання клопотань про оголошення природних територій курортними можуть здійснювати будь-які зацікавлені особи.

Клопотання про оголошення природних територій курортними мають містити:

- обґрунтування необхідності оголошення природних територій курортними відповідно до методик, розроблених згідно з Порядком розроблення та затвердження спеціальних методик щодо економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки їх природних лікувальних ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 року № 452;
- характеристику природних лікувальних ресурсів, їх лікувальних чинників, кліматичних, інженерно-геологічних та інших умов, сприятливих для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;
- характеристику інших цінностей природних територій, що пропонуються для оголошення;
- відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників і користувачів природних територій;
- відповідний картографічний матеріал.

Клопотання про оголошення природних територій курортами державного значення подаються до Державної служби туризму і курортів МКТ(Держтуризмкурортів), а місцевого значення – до її органів на місцях.

2. Розгляд клопотань про оголошення природних територій курортними

Клопотання про оголошення природних територій курортними у місячний термін розглядаються:

- щодо природних територій державного значення – Держтуризмкурортів з урахуванням пропозицій обласних рад;

· щодо природних територій місцевого значення – органами Держтуризмкурортів на місцях.

3. Погодження з власниками і користувачами земельних ділянок

У разі схвалення клопотання Держтуризмкурортів або його місцевий орган погоджує це клопотання з власниками чи користувачами відповідних земельних ділянок.

4. Розробка проектів створення курортів

Після погодження або розгляду у судовому порядку здійснюється розробка ресурсовпорядного проекту створення курорту. Держтуризмкурортів або його місцевий орган замовляють спеціалізованим науково-дослідним інститутам розробку зазначеного проекту.

5. Експертиза проектів оголошення природних територій курортними

Проекти оголошення природних територій курортними підлягають державній екологічній та санітарно-епідеміологічній експертизам, які провадяться відповідно до законів України “Про екологічну експертизу” від 9 лютого 1995 року і “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994 року.

6. Розгляд проектів органами виконавчої влади

У разі позитивного висновку державної екологічної та санітарно-епідеміологічної експертизи щодо ресурсовпорядних проектів оголошення природних територій курортними, матеріали передаються:

· щодо курортів державного значення – Держтуризмкурортів до Кабінету Міністрів України;

· щодо курортів місцевого значення – місцевими органами Держтуризмкурортів до відповідної обласної державної адміністрації.

Після розгляду проекту Кабінет Міністрів України передає його до Верховної Ради України, а обласні державні адміністрації – до відповідних обласних рад.

7. Прийняття рішення про створення курорту

Рішення про оголошення природних територій курортними територіями державного значення приймає Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України.

Рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення приймають обласні ради за поданням обласних державних адміністрацій.

8. Втілення рішення – відведення земельних ділянок, здійснення землевпорядних заходів згідно з Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року і Законом України “Про землеустрій” від 22 травня 2003 року.

4. Правовий режим округу санітарної охорони курортів

Правовий режим округу санітарної охорони курортів визначається розділом 6 Закону України „Про курорти” від 5 жовтня 2000 року.

Округ санітарної охорони – це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. В межах цієї території забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних перебігів і негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів.

Округи гірничо-санітарної охорони встановлюються для курортів, які використовують родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів (підземні мінеральні води, лікувальні грязі тощо).

Єдиний округ санітарної охорони може встановлюватись для декількох курортів, у разі використання ними пов'язаних між собою родовищ мінеральних вод, суміжних пляжів та інших природних лікувальних ресурсів.

Порядок встановлення меж та режиму округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів:

а) межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення затверджуються Верховною Радою України одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями державного значення;

б) межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів місцевого значення затверджуються відповідними обласними радами одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення.

Зони округу санітарної охорони

- перша зона (зона суворого режиму) – утворюється на ділянках, де є власне лікувальні природні ресурси: охоплює місця виходу на поверхню мінеральних вод, території, на яких розташовані родовища лікувальних грязей, мінеральні озера, лимани, вода яких використовується для лікування, пляжі, а також прибережна смуга моря і прилегла до пляжів територія шириною не менш як 100 метрів.

У її межах забороняються види діяльності, які можуть негативно вплинути на ці види ресурсів (прокладення кабелів; влаштування стоянок автомобілів; проїзд автотранспорту; користування надрами, не пов'язане з використанням природних лікувальних ресурсів; розорювання земель тощо).

- друга зона (зона обмежень) – охоплює територію з якої відбувається природний стік поверхневих і ґрунтових вод до місця виходу на поверхню мінеральних вод або родовищ лікувальних грязей; природні та штучні сховища мінеральних вод і лікувальних грязей; територію санаторно-курортних закладів та закладів відпочинку; парки, ліси тощо.

У її межах забороняються всі види діяльності, не пов'язані із безпосереднім задоволенням потреб населення та громадян, які прибувають на курорт: влаштування звалищ, кладовищ, накопичувачів рідких і твердих

відходів виробництва; проведення гірничих робіт; здійснення промислової вирубки зелених насаджень тощо. Усі багатоквартирні будинки цієї зони повинні мати водогін та каналізацію. Туалети у приватних будинках мають бути обладнані водонепроникними вигребами. Території тваринницьких ферм асфальтуються. При в'їзді на територію ферм споруджуються санпропускники з дезінфекційними бар'єрами.

· третя зона (зона спостережень) – охоплює всю територію формування і споживання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження навколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони курорту правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей, ландшафтно-кліматичні умови курорту, на його природні лікувальні чинники.

У її межах забороняється будівництво підприємств, установ, організацій, діяльність яких може негативно вплинути на ландшафтно-кліматичні умови, стан повітря, ґрунту та вод курорту, спуск на рельєф неочищених промислових та побутових стічних вод, проведення вирубок зелених насаджень (крім санітарних рубок).

5. Порядок ведення державного кадастру природних територій курортів

Ведення державного кадастру природних територій курортів регулюється:

- розділом 7 Закону України „Про курорти” від 5 жовтня 2000 року;
- Порядком створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2001 року № 562.

Державний кадастр природних територій курортів України є системою відомостей про правовий режим, належність, географічне положення, площу, запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики цих територій, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу цінність.

Державний кадастр природних територій курортів ведеться Державною службою туризму і курортів Міністерства культури і туризму України для планування ефективного використання їх територій, облаштування відповідної курортної інфраструктури, її розвитку, а також природоохоронних заходів.

6. Порядок ведення державного кадастру природних лікувальних ресурсів

Ведення державного кадастру природних лікувальних ресурсів регулюється:

- розділом 7 Закону України „Про курорти” від 5 жовтня 2000 року;

- Порядком створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року № 872.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів є системою відомостей про кількість, якість та інші важливі з точки зору лікування та профілактики захворювань людини характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявлені та підраховані на теренах України, а також можливі обсяги, способи та режими їх використання.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів ведеться для планування раціонального використання природних лікувальних ресурсів, їх охорони, а також планування створення нових курортів.

Правовий режим рекреаційних зон

1. Поняття рекреаційних зон

Рекреаційні зони – це території (акваторії), призначені для організації відпочинку населення, туризму та для проведення спортивних заходів. Це зони відпочинку населення.

Охорона рекреаційних зон регулюється:

- ст. 63 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року;
- Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року;
- Лісовим кодексом України у редакції від 8 лютого 2006 року;
- Водним кодексом України від 6 червня 1995 року;
- Законом України “Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року;
- Законом України “Про туризм” у редакції від 18 листопада 2003 року;
- Законом України “Про фізичну культуру і спорт” від 24 грудня 1993 року;
- Законом України “Про музеї та музейну справу” від 29 червня 1995 року тощо.

2. Визначення правового режиму рекреаційних зон

Рекреаційні зони можуть бути створені і не на земельних ділянках рекреаційного призначення, а на землях водного фонду, лісогосподарського та ін. призначення. Вони належать до ключових територій екологічної мережі України. Рекреаційні зони можуть перебувати в приватній, державній і комунальній власності.

Правовий режим рекреаційних зон визначається місцевими радами в актах локального характеру (локальні ресурсовпорядні документи). Ст. 63

Закону „Про охорону навколишнього природного середовища” забороняє у межах рекреаційних зон:

- господарську та іншу діяльність, що негативно впливає на довкілля;
- зміну природного ландшафту;
- проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за призначенням.

3. Правове регулювання екологічного туризму

Здійснення екологічного туризму регулюється Законом України “Про туризм” у редакції від 18 листопада 2003 року.

Туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання для оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілей без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.

Екологічний туризм – це вид туризму, який полягає у здійсненні туристичної діяльності з використанням природних рекреаційних ресурсів як на територіях національної екологічної мережі України, так і за її межами, за якого здійснюється ознайомлення туристів з мальовничими природними ресурсами, екологічне навчання, або їх участь у здійсненні природоохоронних заходів. 2008 рік оголошено Роком туризму і курортів в Україні згідно з Указом Президента України „Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні” від 21 лютого 2007 року № 136/2007. Органом управління у царині здійснення екологічного туризму є Державна служба туризму і курортів Міністерства культури України.

Лекція 7. Правова охорона лісів

1. Поняття лісу

Спеціальними законами з питань охорони лісів є:

- Лісовий кодекс України у редакції від 8 лютого 2006 року;
- Закон України „Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону” від 10 лютого 2000 року.

Ліс – це тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною

рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на довкілля (ст. 1 ЛКУ).

Усі ліси у межах України становлять лісовий фонд України. До лісового фонду належать лісові ділянки, площею не менше 0,1 га.

Ліси за екологічним та суспільно-господарським значенням поділяються на такі категорії:

1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції, напр.: полезахисні лісосмуги);

2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);

3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);

4) експлуатаційні ліси (можуть використовуватися для рубок головного користування).

Віднесення лісів до відповідної категорії здійснюється Держкомлісгоспом за погодженням з Мінприроди згідно з Порядком поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних ділянок, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 року № 733.

Органами, які управляють лісовим фондом є:

- Державний комітет лісового господарства України;
- Українська державна лісонасіннева інспекція Держкомлісгоспу України (контролює виконання при веденні лісового господарства вимог Закону України „Про насіння і садивний матеріал” від 26 грудня 2002 року);

Заходами правової охорони лісів є:

- регулювання рубок та інших видів спеціального використання лісів;
- відтворення лісів;
- протипожежна профілактика;
- створення служб лісової охорони;
- боротьба зі шкідниками і хворобами лісів.

2. *Поняття та види лісових ресурсів*

Ст. 7 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року визначає правовий режим лісових ресурсів.

Лісові ресурси – деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у ході формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню довкілля та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

Лісові ресурси поділяються :

- а) деревина;
- б) трав'яна зелень, квіти, горіхи, гриби, ягоди, лісова підстилка;
- в) другорядні лісові матеріали (живиця – смола хвойних дерев, пень, луб, кора, деревна зелень, деревні соки);
- г) корисні властивості лісів;
- г) інші природні ресурси лісу.

3. Поняття та види лісових ділянок

Відповідно до ст. 1 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року, лісова ділянка – ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до ЛКУ для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі.

Лісові ділянки можуть бути вкриті лісовою рослинністю, а також постійно або тимчасово не вкриті лісовою рослинністю (внаслідок неоднорідності лісових природних комплексів, лісогосподарської діяльності або стихійного лиха тощо). До не вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок належать лісові ділянки, зайняті незімкнутими лісовими культурами, лісовими розсадниками і плантаціями, а також лісовими шляхами та просіками, лісовими протипожежними розривами, лісовими осушувальними канавами і дренажними системами.

Від поняття лісової ділянки необхідно відрізнити поняття земельної лісової ділянки. Земельна лісова ділянка – земельна ділянка лісового фонду України з визначеними межами, яка надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства.

4. *Правове регулювання приватної власності на ліси*

Приватна власність на ліси регулюється Лісовим кодексом України у редакції від 8 лютого 2006 року і ст. 59 та 79 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року.

Відповідно до ст. 10 ЛКУ, ліси можуть перебувати у приватній власності громадян і юридичних осіб України. ЛКУ не забороняє іноземним громадянам мати ліси на праві приватної власності. Громадяни та юридичні особи України мають право на безоплатну або платну приватизацію лісових ділянок у межах 5 га. Громадяни та юридичні особи можуть також створювати ліси на земельних ділянках, що належать їм на праві власності. Площа лісів, що можуть перебувати у приватній власності, законом не обмежується.

Право приватної власності на ліси посвідчується державним актом про право приватної власності на землю. Це право підлягає державній реєстрації згідно з Законом України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” від 1 липня 2004 року.

5. *Порядок оформлення спеціального використання лісових ресурсів*

Оформлення спеціального використання лісових ресурсів регулюється:

- Лісовим кодексом України у редакції від 8 лютого 2006 року;
- Порядком видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761.

Спеціальне використання лісових ресурсів оформлюється різними способами, залежно від того, який це різновид використання:

- державним актом про право власності на землю – оформлюється спеціальне використання лісових ресурсів на праві власності;
- державним актом на право постійного користування земельною ділянкою – оформлюється право постійного лісокористування;
- договором – оформлюється спеціальне використання лісових ресурсів на праві довгострокового лісокористування (від 1 до 50 років);
- лісорубним квитком – оформлюється місцевим органом Державного комітету лісового господарства України на рубки головного користування;
- ордером – оформлюється власником лісу чи постійним лісокористувачем на дрібний (до 10 м³) відпуск деревини на пні населенню;
- лісовим квитком – оформлюється власником лісу чи постійним лісокористувачем на інші види спеціального використання лісових ресурсів.

Спеціальне використання лісових ресурсів на праві тимчасового лісокористування здійснюється на лісових ділянках, які виділяються для цієї мети, без надання земельних ділянок (ст. 68 ЛКУ).

6. *Розрахункова лісосіка та її правове значення*

Відповідно до ст. 43 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року, розрахункова лісосіка – це щорічна науково обґрунтована норма заготівлі деревини в порядку рубок головного користування, яка затверджується для кожного власника, постійного користувача лісів окремо за групами порід, виходячи з засад безперервності та невиснажливості використання лісових ресурсів. Її розмір обґрунтовується у ході лісовпорядкування.

Розрахункова лісосіка загалом для України, областей визначається як сума затверджених у встановленому порядку розрахункових лісосік для окремих власників і постійних лісокористувачів.

Пропозиції та відповідні обґрунтування щодо розрахункової лісосіки готуються лісовпорядними організаціями. Розрахункова лісосіка затверджується Мінприроди за поданням Державного комітету лісового господарства України згідно з Інструкцією про порядок погодження та затвердження розрахункових лісосік, затвердженою наказом Мінприроди України від 5 лютого 2007 року № 38.

Правове значення розрахункової лісосіки у тому, що відповідно до ст. 71 ЛКУ, вона є лімітом заготівлі деревини в порядку рубок головного

користування. Заготівля деревини в порядку рубок головного користування в розмірах, що перевищують розрахункову лісосіку, забороняється.

7. Правовий режим особливо захисних лісових ділянок

Правовий режим особливо захисних лісових ділянок визначається ст. 41 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року та Порядком поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних ділянок, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 року № 733.

Особливо захисні лісові ділянки – це лісові ділянки з режимом обмеженого лісокористування, що встановлюється у межах лісових ділянок певної категорії для забезпечення охорони лісів і раціонального їх використання.

Особливо захисні лісові ділянки виділяються місцевими органами Держкомлісгоспу України за клопотанням лісовпорядних організацій і за погодженням з власниками лісів, постійними лісокористувачами і місцевими органами Мінприроди. У їх межах може бути повністю або частково заборонено застосування окремих видів і способів рубок. Згідно з п. 4 Порядку спеціального використання лісових ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761, на особливо захисних лісових ділянках (крім узлісь уздовж межі з безлісною місцевістю) проведення рубок головного користування забороняється.

к особливо захисні лісові ділянки виділяються ліси на схилах ярів, балок, зсувів, вздовж річок, навколо токовищ глухарів, навколо карстових утворень, вздовж магістральних трубопроводів, уздовж межі з безлісною місцевістю, забудованих територій, у межах охоронних зон, радіоактивно забруднені лісові ділянки тощо.

8. Поняття та порядок оформлення лісових сервітутів

Відповідно до ст. 23 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року, лісовий сервітут – право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою. Це може бути право перебування у лісах, використання лісових ресурсів, проїзду, проходу через чужий ліс тощо.

Лісові сервітутути можуть встановлюватися в силу закону, договору, заповіту або за рішенням суду. Лісовий сервітут може бути встановлений на користь конкретної особи (особистий сервітут). В силу ст. 23 ЛКУ передбачається публічний лісовий сервітут на користь усіх громадян (українців й іноземців) у вигляді права вільного перебування у лісах державної та комунальної власності.

До положень ЛКУ щодо лісових сервітутів застосовуються також положення Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року та Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року в частині, що не суперечать ЛКУ. Лісові сервітутути підлягають державній реєстрації згідно з Законом України

„Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” від 1 липня 2004 року.

9. *Правове регулювання заготівлі деревини*

Порядок заготівлі деревини регулюється:

- Лісовим кодексом України у редакції від 8 лютого 2006 року;
- Законом України “Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону” від 10 лютого 2000 року;
- Порядком спеціального використання лісових ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761;
- Правилами рубок головного користування в лісах України, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року № 559 тощо.

Заготівля деревини в порядку спеціального використання здійснюється під час рубок головного користування. Рубки головного користування – це заготівля стиглих і перестійних деревостанів в лісах України для отримання деревини. Здійснюються у межах затвердженої розрахункової лісосіки (ст. 71 ЛКУ). Залежно від особливостей лісів, ст. 70 ЛКУ поділяє рубки головного користування на:

- вибіркові – періодично вирубується частина дерев перестійного і стиглого віку, а лісова ділянка залишається постійно вкритою лісовою рослинністю;
- поступові – вирубка деревостану за кілька прийомів;
- суцільні – весь деревостан вирубується повністю, за винятком насінників життєздатного підросту і молодняку, цінних і рідкісних видів дерев і чагарників;
- комбіновані – поєднання вищезазначених способів рубок.

Право на здійснення рубок головного користування оформлюється лісорубним квитком, який видається органами Держкомлісгоспу (ст. 69 ЛКУ). Для видачі лісорубного квитка до органу Держкомлісгоспу, згідно з п. 4 Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761, подаються:

- заявка на використання лісових ресурсів під час проведення рубок головного користування;
- відомість чергової лісосіки;
- польова перелікова відомість;
- переліково-оцінювальна відомість;
- мапа технологічного перебігу розробки лісосіки;
- план лісосіки.

Під час проведення заготівлі деревини не дозволяються вирубування та пошкодження:

- цінних і рідкісних дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України;
- насінників і плюсових дерев.

10. *Правове регулювання рубок поліпшення якісного складу лісів*

Порядок здійснення рубок поліпшення якісного складу лісів регулюється:

- ст. 84 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року;

- Правилами поліпшення якісного складу лісів, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 року № 724 тощо.

Підставою для проведення рубок поліпшення якісного складу лісів є матеріали лісовпорядкування та обстеження, які проводяться власниками лісів і постійними лісокористувачами.

Рубки поліпшення якісного складу лісів поділяються на:

а) рубки догляду – періодичне вирубування дерев, подальше збереження яких у складі насаджень недоцільне; поділяються на:

- рубки освітлення – формують деревостани бажаного складу та густоти;

- рубки прочищення – забезпечують склад і рівномірне розміщення дерев головної породи на площі, формують оптимальну структуру деревостану, регулюють кількісне співвідношення окремих порід;

- рубки проріджування – створюють умови для формування стовбура і крони кращих дерев (формується другий ярус у складних деревостанах);

- прохідні рубки – для збільшення приросту кращих дерев;

б) санітарні рубки – спрямовані на оздоровлення та посилення біологічної стійкості лісів, запобігання їх захворюванню і пошкодженню; поділяються на вибіркові (вилучення окремих сухостійних, всихаючих, ослаблених шкідниками, хворобами чи ушкодженням дерев) та суцільні (вирубуються всі дерева, пошкоджені шкідниками, хворобами, внаслідок стихійного лиха тощо, на площі 0,1 га і більше);

в) лісовідновні рубки – комплексні рубки, які поєднують ознаки рубок головного користування та рубок догляду для поновлення захисних, водоохоронних та інших корисних властивостей лісів, збереження біорізноманіття, підтримання і формування складної породної, ярусної і вікової структури деревостанів; передбачають застосування способів розробки лісосік і технологій, які забезпечують створення сприятливих умов для відновлення лісу;

г) рубки переформування – комплексні рубки, спрямовані на поступове перетворення одновікових чистих у різновікові мішані багатоярусні лісові насадження; поєднують одночасне вирубування окремих дерев або їх груп і сприяння природному лісовідновленню за умови безперервного існування лісу;

г) реконструктивні рубки – проводяться задля заміни малоцінних і похідних молодняків на цільові та поєднуються із здійсненням заходів, пов'язаних із штучним відновленням лісів;

д) ландшафтні рубки – проводяться задля формування лісопаркових ландшафтів і підвищення їх естетичної, оздоровчої цінності та стійкості у рекреаційно-оздоровчих лісах; поділяються на:

- ландшафтні рубки догляду;
- ландшафтні реконструктивні рубки;
- ландшафтні рубки регулювання співвідношення типів ландшафтів;
- пейзажні рубки;
- ландшафтні рубки планування території.

Правила поліпшення якісного складу лісів передбачають також інші заходи догляду за лісом: догляд за підростом, за підліском, за узліссям, за формою стовбура і крони дерев, прокладення кварталних просік і створення протипожежних розривів.

11. *Порядок заготівлі другорядних лісових матеріалів*

Заготівля другорядних лісових матеріалів регулюється:

- Лісовим кодексом України у редакції від 8 лютого 2006 року (ст. 72);
- Порядком спеціального використання лісових ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761;
- Порядком заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 року № 449.

Заготівля другорядних лісових матеріалів – живиці, пнів, лубу, кори, деревної зелені, деревних соків – здійснюється задля їх промислової переробки, розвитку лісових промислів і задоволення потреб населення. Належить до спеціального використання лісових ресурсів, проводиться за плату на підставі спеціального дозволу – лісового квитка, що видається власниками чи постійними користувачами лісів.

Для заготівлі другорядних лісових матеріалів не потрібно надавати в користування земельну ділянку – достатньо надати лісову ділянку за лісовим квитком.

Ліміт заготівлі другорядних лісових матеріалів затверджується обласними державними адміністраціями за поданням органів Держкомлісгоспу і за погодженням з органами Мінприроди.

12. *Порядок здійснення побічних лісових користувань*

Здійснення побічних лісових користувань регулюється:

- ст. 73 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року;

- Порядком спеціального використання лісових ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761;

- Порядком заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 року № 449.

Побічними лісовими користуваннями є: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету.

Збір громадянами у лісах дикорослих трав'яних рослин, квітів, грибів, ягід, горіхів, інших плодів для власного споживання у межах встановлених норм безоплатного збору належить до загального використання лісових ресурсів і провадиться безоплатно і без отримання дозволів.

Здійснення побічних лісових користувань (включаючи спеціально створені для цього насадження) для потреб виробничої та комерційної діяльності належить до спеціального використання, провадиться за плату на підставі спеціального дозволу – лісового квитка, що видається власником чи постійним користувачем лісу.

Побічні лісові користування мають тимчасовий характер. Для їх здійснення не потрібно надавати в користування земельну ділянку – достатньо надати лісову ділянку за лісовим квитком.

Побічні лісові користування повинні здійснюватися без заповідання шкоди лісу і в межах лімітів, встановлених обласними державними адміністраціями за поданням органів Держкомлісгоспу і за погодженням з органами Мінприроди. Збір рослин (їх частин) і грибів, занесених до Червоної книги України, у ході побічних лісокористувань забороняється.

13. Спеціальне використання корисних властивостей лісів

Спеціальне використання корисних властивостей лісів регулюється:

- ст. 74 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року;

- Порядком спеціального використання лісових ресурсів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761;

Спеціальне використання корисних властивостей лісів здійснюється для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних потреб та проведення науково-дослідних робіт. Зазвичай, відвідування лісів громадянами здійснюється на праві загального використання, однак масове відвідування лісів громадянами, використання лісів у спосіб, що може заповіяти шкоду лісу, має здійснюватися на праві спеціального використання.

При такому використанні належить враховувати вимоги щодо збереження лісів з додержанням правил архітектурного планування приміських зон і санітарних вимог. У лісах, що використовуються для

відпочинку, лісокористувачі повинні здійснювати роботи щодо їх опорядження. На основі функціонального зонування лісів і визначення рівня рекреаційного навантаження приймається рішення щодо рекреаційної придатності конкретної території, вибору місць розміщення рекреаційних об'єктів, здійснення прогнозування можливої деградації лісових екосистем, планування господарських і природоохоронних заходів, спрямованих на усунення або запобігання негативному впливу надмірного рекреаційного навантаження.

Для здійснення спеціального використання корисних властивостей лісів не потрібно надавати в користування земельну ділянку – достатньо надати лісову ділянку за лісовим квитком. Лісові квитки на таке використання видаються власниками чи постійними користувачами лісів.

14. *Правове регулювання розведення багать у лісах*

Розведення багать у лісах регулюється Правилами пожежної безпеки в лісах України, затвердженими наказом Держкомлісгоспу України від 27 грудня 2004 року № 278.

Пункт 3.1.1 Правил забороняє розведення багать у лісі протягом пожежонебезпечного періоду (частини року з моменту сходження снігового покриву до настання стійкої вологої осінньої погоди або утворення снігового покриву), крім багать, що пов'язані з технологічними вимогами лісогосподарських заходів у спеціально передбачених для цього місцях.

Разом з тим, пункт 3.3.10 Правил дозволяє розведення багать у лісових рекреаційних зонах, встановлюючи особливі правила для цього. У лісових рекреаційних зонах місця для розведення вогнищ необхідно утримувати очищеними до мінерального шару ґрунту, обмежувати смугою очищеного ґрунту не менше 2,8 м завширшки і розміщувати на відстані не менше 30 м від будівель і споруд, 25 м – до стоянок автотранспорту.

Порушення зазначених правил розведення багать у лісах тягне за собою адміністративну відповідальність за ст. 77 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року.

15. *Правове регулювання відтворення лісів*

Відтворення лісів регулюється:

- главою 14 Лісового кодексу України в редакції від 8 лютого 2006 року;

- Правилами відтворення лісів, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2007 року № 303.

Відтворення лісів – це розширення площі лісів, яке здійснюється шляхом відновлення лісів або лісорозведення.

Відновлення лісів – це їх насадження на лісових ділянках, що були вкриті лісовою рослинністю (зруби, згарища тощо). Зруби і згарища підлягають залісенню протягом не більше 2-х років. Відновлення лісів забезпечується штучним, природним і комбінованим способами.

Лісорозведення – це насадження лісів на призначених для цього землях, не вкритих лісовою рослинністю. Землі, призначені для лісорозведення, переводяться до категорії земель лісогосподарського призначення відповідно до Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року.

Відповідно до ст. 82 ЛКУ, обсяги робіт щодо відновлення лісів та лісорозведення визначаються на підставі матеріалів лісовпорядкування або спеціального обстеження з урахуванням фактичних змін у лісовому фонді України та стану земель, що підлягають залісенню. Відтворення лісів здійснюється власниками лісів або постійними лісокористувачами за спеціальними ресурсовпорядкованими проектами.

16. Правове регулювання лісовпорядкування

Порядок здійснення лісовпорядкування визначає глава 8 Лісового кодексу України в редакції від 8 лютого 2006 року.

Лісовпорядкування – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективної організації та науково обґрунтованого ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, культури ведення лісового господарства, отримання достовірної і всебічної інформації про лісовий фонд України (ст. 45 ЛКУ).

У ході лісовпорядкування здійснюються: обчислення розрахункової лісосіки, інвентаризація лісового фонду України, обґрунтування поділу лісів на категорії, встановлення обсягу робіт щодо відтворення лісів, їх охорони та захисту від шкідників, пожеж і хвороб, забезпечення державного обліку лісів і державного лісового кадастру, ведення моніторингу лісів тощо.

Лісовпорядкування є обов'язковим на всій території України та ведеться державними лісовпорядкованими організаціями коштом власника лісів за єдиною системою в порядку, встановленому Державним комітетом лісового господарства України.

У матеріалах лісовпорядкування дається якісна і кількісна характеристика кожної лісової ділянки, комплексна оцінка ведення лісового господарства, що є основою для розроблення на засадах сталого розвитку проекту організації та розвитку лісового господарства відповідного об'єкта лісовпорядкування. У проекті організації та розвитку лісового господарства визначаються і обґрунтовуються основні напрями організації і розвитку лісового господарства об'єкта лісовпорядкування з урахуванням стану та перспектив економічного і соціального розвитку регіону. Матеріали лісовпорядкування затверджуються в установленому порядку місцевими органами Держкомлісгоспу України за погодженням з місцевими органами Мінприроди України.

Затверджені матеріали лісовпорядкування є обов'язковими для ведення лісового господарства, планування і прогнозування використання лісових ресурсів.

17. *Правове регулювання ведення державного лісового кадастру*

Ведення державного лісового кадастру регулюється:

- Лісовим кодексом України у редакції від 8 лютого 2006 року (глава 9);
- Порядком ведення державного лісового кадастру та обліку лісів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 року № 848;
- Інструкцією про порядок ведення державного лісового кадастру і первинного обліку лісів, затвердженою наказом Мінлісгоспу України від 15 листопада 1995 року № 134.

Державний лісовий кадастр – це звід відомостей про кількісні, якісні характеристики, лісотехнічні властивості, забруднення лісів, їх розподіл між власниками і користувачами, поділ на категорії тощо. Він ведеться задля забезпечення ефективної організації охорони і захисту лісів, раціонального використання лісового фонду, відтворення лісів, здійснення систематичного контролю за якісними і кількісними змінами в лісовому фонді.

Державний лісовий кадастр охоплює:

- 1) облік якісного і кількісного стану лісового фонду України;
- 2) поділ лісів на категорії залежно від основних виконуваних ними функцій;
- 3) грошову оцінку лісів (у необхідних випадках);
- 4) інші показники.

Державний лісовий кадастр ведеться органами Державного комітету лісового господарства України на підставі державного земельного кадастру, матеріалів лісовпорядкування, інвентаризації, обстежень та обліку лісів окремо по власниках лісів і постійних лісокористувачах. Зведена документація державного лісового кадастру виготовляється Держкомлісгоспом і подається Мінекономіки, Мінприроди та Держземагенції України.

Лекція 8. Правова охорона водно-болотних угідь міжнародного значення та виключної (морської) економічної зони

1. Правовий режим водно-болотних угідь міжнародного значення

Правовий режим водно-болотних угідь міжнародного значення визначають:

- Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, Іран, 2 лютого 1971 року), Україна бере участь згідно з Законом України від 29 жовтня 1996 року;

- постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення” від 23 листопада 1995 року № 935 – затверджено перелік водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення головним чином як місця оселень водоплавних птахів (перелік охоплює 22 угіддя);

- Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року № 1287

наказ Мінекоресурсів України від 27 грудня 2002 року № 524 “Про затвердження Структури, змісту та порядку ведення паспорта водно-болотного угіддя міжнародного значення”.

2. *Поняття водно-болотних угідь міжнародного значення*

Водно-болотні угіддя – це райони боліт, фенів, торф’яних угідь або водойм – природних чи штучних, постійних чи тимчасових, стоячих чи проточних, прісних, солонкуватих чи солоних, включаючи морські акваторії, глибина яких під час відпливу не перевищує 6 метрів.

Статус водно-болотних угідь може бути надано за 4 критеріями:

1. за типовістю, рідкісністю або унікальністю;
2. за видами тварин і рослин, які перебувають під загрозою зникнення;
3. за регулярним перебуванням водно-болотних птахів;
4. за станом іхтіофауни.

На всі водно-болотні угіддя міжнародного значення складаються паспорти, ведення яких покладається на адміністрації установ природно-заповідного фонду, в межах яких знаходяться ці угіддя, а у разі їх знаходження за межами територій заповідників, біосферних заповідників і національних природних парків – на територіальні органи Мінприроди за погодженням з власниками (користувачами) земельних ділянок та інших природних ресурсів.

Правовий режим виключної (морської) економічної зони

1. Поняття виключної (морської) економічної зони

Правовий режим виключної (морської) економічної зони України регулюється:

- Законом України “Про виключну морську (економічну) зону України” від 16 травня 1995 року;

- Конвенцією ООН з морського права 1982 року, ратифікованою Законом України від 3 червня 1999 року.

Виключна (морська) економічна зона – це район моря, що розташований за межами територіального моря (12 морських миль) і прилягає до нього. Ширина виключної економічної зони не повинна перевищувати 200 морських миль, відлічених від вихідних ліній, від яких вимірюється ширина територіального моря.

Контроль за додержанням законодавства про виключну (морську) економічну зону здійснюють: Державна прикордонна служба України; Держкомрибгосп України; Державна екологічна інспекція Мінприроди.

2. Особливості охорони анадромних і катадромних видів риби

Охорона катадромних та анадромних риби регулюється:

- Конвенцією ООН з морського права 1982 року (ратифікованою Законом України від 3 червня 1999 року);

- Законом України “Про виключну (морську) економічну зону України” від 16 травня 1995 року та ін. нормативними актами.

Анадромні види риби – це види риби, які живуть у морі, а на нерест мігрують до прісних водойм (осетрові, морська раса ряду лососевих, напівпрохідна форма судака, прохідні та морські оселедці роду «Clupea» та «Alosa», Чорноморський та Азовський пузанок).

Спеціально уповноважені органи України забезпечують збереження запасів анадромних видів риби шляхом вжиття відповідних заходів і встановлення правил регулювання рибного промислу у виключній (морській) економічній зоні, зокрема щодо визначення загального обсягу допустимих виловів, і співробітничать з цією метою з відповідними органами інших заінтересованих держав, якщо ці види риби мігрують за межі виключної (морської) економічної зони України.

Катадромні види риби – це види риби, які живуть у прісних водних водоймах, а на нерест мігрують до морських вод (морський вугор).

Прибережна держава, у водах якої запаси катадромних видів риби проводять більшу частину свого життєвого циклу, відповідає за управління цими запасами й забезпечує мігруючій рибі доступ у ці води й вихід з них. Промисел запасів катадромних видів риби ведеться тільки у водах до берега від зовнішніх меж виключних економічних зон.

Тобто, щодо охорони анадромних та катадромних видів риби встановлюється особливий правовий режим:

1. забезпечення вільного проходу з морських водойм до прісноводних і навпаки;

2. планування природоохоронних заходів щодо обмеження вилову риби.

Лекція 9. Правовий режим науково цінних природних комплексів та природного урбанізованого ередовища

1. Поняття науково цінних природних комплексів

Правовий режим охорони науково цінних природних комплексів регулюється:

- Ст. 46 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року;
- Ст. 14 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” у редакції від 1 грудня 1998 року;
- Ст. 6, 7 Закону України “Про природо-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року тощо.

Природні комплекси, що мають особливу наукову цінність – це природні комплекси, що розміщені на землях іншого природоохоронного призначення і не перебувають у складі природо-заповідного фонду.

2. Режим охорони науково цінних природних комплексів

Ст. 6 Закону „Про природно-заповідний фонд України” передбачає, що природні комплекси, в межах яких є природні об’єкти, що мають особливу наукову цінність, підлягають особливій охороні в Україні, порядок здійснення якої визначається положенням щодо кожної з таких територій чи об’єктів, яке затверджується Мінприроди України. Землі територій та об’єктів, що мають особливу наукову цінність і є об’єктами комплексної охорони, належать до земель природоохоронного призначення. На цих землях забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних комплексів та об’єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням.

На використання земельної ділянки або її частини, що мають особливу наукову цінність може бути встановлено обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором. Обмеження (обтяження) підлягає державній реєстрації згідно з Законом України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” від 1 липня 2004 року і діє протягом строку, встановленого законом або договором.

3. Державний реєстр наукових об’єктів, що становлять національне надбання

З метою збереження унікальних природних об’єктів, які мають виняткове значення для української та світової науки, створюється Державний реєстр наукових об’єктів, що становлять національне надбання. Положення про порядок визначення наукових об’єктів, що становлять національне надбання, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 року № 174. Рішення про віднесення наукових об’єктів до таких, що становлять національне надбання, приймає Кабінет Міністрів України за поданням Міністерства освіти і науки України. Фінансування заходів щодо утримання та збереження наукових

об'єктів, які включені до відповідного реєстру, щорічно передбачається у Державному бюджеті України.

Правова охорона природного урбанізованого середовища

1. *Поняття природного урбанізованого середовища*

Охорона природного урбанізованого середовища регулюється:

- Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року (ст. 59);
- Законом України “Про основи містобудування” від 16 листопада 1992 року;
- Законом України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994 року;
- Законом України „Про архітектурну діяльність” від 20 травня 1999 року;
- Законом України “Про планування і забудову територій” від 20 квітня 2000 року;
- Генеральною схемою планування території України, затвердженою Законом України від 7 лютого 2002 року;
- Загальнодержавною програмою розвитку малих міст, затвердженою Законом України від 4 березня 2004 року;
- Законом України „Про благоустрій населених пунктів” від 6 вересня 2005 року;
- Законом України „Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду” від 22 грудня 2006 року;
- Державними санітарними правилами планування і забудови населених пунктів, затвердженими наказом МОЗ України від 19 червня 1996 року № 173 тощо.

Природне урбанізоване середовище – це сукупність взаємопов'язаних між собою природних і природно-соціальних чинників місць масового проживання людей, які безпосередньо впливають на життєзабезпечення людини. Це природний комплекс населених пунктів (довкілля населених пунктів).

Довкілля населених пунктів охоплює:

1. природне середовище – об'єкти не створені працею людини (земля, надра, повітря тощо);
2. штучно створені об'єкти (житлові, господарські об'єкти, будівлі, споруди);
3. природно-соціальні об'єкти: які створені людиною, але розвиваються за природними законами і є складовими екосистемами (парки, ботанічні сади тощо).

Природне урбанізоване середовище охоплює тільки природне і природно-соціальне середовище населених пунктів і не охоплює штучно створені людиною об'єкти.

Система управління охороною природного урбанізованого середовища є специфічною і має три рівні:

1. Загальнодержавний: спеціально уповноваженими органами є Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України;

2. Регіональний: обласні ради, обласні державні адміністрації, що мають спеціальні підрозділи житлово-комунального господарства;

3. Місцевий: місцеві ради; відділи земельних ресурсів, управління екологічної безпеки, управління житлово-комунального господарства, управління будівництва і архітектури – розглядають локальні проблеми забудови, використання та охорони природного урбанізованого середовища.

2. Правове регулювання планування охорони природного урбанізованого середовища

Планування охорони територій населених пунктів регулюють нормативні акти:

- Закон України “Про основи містобудування” від 16 листопада 1992 року;

- Закон України “Про планування і забудову територій” від 20 квітня 2000 року;

- Генеральна схема планування території України, затверджена Законом України від 7 лютого 2002 року тощо.

Планування охорони природного урбанізованого середовища полягає у розробці програм, планів заходів для його охорони.

Існує 2 види планування:

пряме – приймаються безпосередньо програми охорони природного урбанізованого середовища (Концепція сталого розвитку населених пунктів, затверджена постановою Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р., Загальнодержавна програма розвитку малих міст, затверджена Законом України від 4 березня 2004 року тощо);

побічне – заходи щодо охорони природного урбанізованого середовища передбачаються у програмах господарчого та суспільного розвитку, охорони довкілля та інших програмах, спеціально не націлених на охорону природного урбанізованого середовища.

Планування охорони природного урбанізованого середовища на місцевому рівні полягає у розробленні територіальних комплексних схем охорони довкілля населених пунктів – науково обґрунтованих довгострокових програм заходів раціонального використання і охорони природного урбанізованого середовища крупномасштабного локального рівня, що передбачають розв’язання завдань технологічного й організаційного планування з урахуванням регіональних особливостей. Зазвичай, територіальна комплексна схема приймається місцевими радами строком до 15 років. Вона містить інформаційну модель, що характеризує довкілля населених пунктів, чинники, що негативно впливають на нього, з

урахуванням прогнозованого перспективного розвитку, і передбачає заходи щодо розв'язання існуючих екологічних проблем з відповідним обґрунтуванням. Затвердженню територіальної комплексної схеми передують державні екологічна та санітарно-епідеміологічна експертизи.

3. Види містобудівної документації

Порядок розробки і затвердження містобудівної документації регулюється Законами України „Про основи містобудування” від 16 листопада 1992 року і “Про планування і забудову територій” від 20 квітня 2000 року.

Містобудівна документація – це затверджені текстові і графічні матеріали, якими регулюється планування, забудова та інше використання територій.

Планування і забудова населених пунктів здійснюється на підставі таких видів містобудівної документації:

а) на загальнодержавному рівні:

- Генеральна схема планування території України, затверджена Законом України від 7 лютого 2002 року – визначає концептуальні засади планування й використання території України;

- схеми планування окремих частин території України (кількох областей, узбережжя Чорного та Азовського морів, міжнародних транспортних коридорів, прикордонних районів тощо) – розробляються за рішенням Кабінету Міністрів України, визначають засадничі рішення планування, забудови та іншого використання відповідних теренів;

б) на регіональному рівні:

- схеми планування територій областей, районів – затверджуються відповідними радами, передбачають заходи щодо реалізації державної екологічної політики, рішення щодо планування, забудови та іншого використання теренів з урахуванням місцевих екологічних особливостей;

в) на місцевому рівні:

- схеми планування територій на місцевому рівні – затверджуються відповідними радами, визначають планувальну структуру території, функціональне зонування території населеного пункту, потреби у зміні його меж, необхідність розробки генерального плану, є менш деталізованими ніж генеральні плани населених пунктів – це є своєрідна концепція генерального плану населеного пункту;

- генеральні плани населених пунктів – затверджуються відповідними радами, визначають засадничі рішення розвитку, планування, забудови та іншого використання території населеного пункту, стан його довкілля та заходи щодо його охорони, обмеження та обтяження у використанні теренів – є нормативно-правовим актом, який містить правові приписи, обов'язкові до виконання. Будівництво у межах населеного пункту має відповідати генеральному плану; складовою частиною генерального плану населеного пункту є план земельно-господарського устрою населеного пункту;

- детальні плани територій – затверджуються відповідними радами, розробляються для окремих районів, мікрорайонів, кварталів та районів реконструкції існуючої забудови населених пунктів, визначають розташування червоних ліній, ліній регулювання забудови, окремих земельних ділянок та об'єктів містобудування, розташування інженерно-транспортної інфраструктури, засади формування архітектурно-просторової композиції забудови – є нормативно-правовими актами на підставі яких приймають рішення щодо будівництва тих чи інших об'єктів;

- плани червоних ліній – затверджуються відповідними радами, визначають розташування червоних ліній (меж існуючих та запроектованих вулиць, доріг, майданів, які відмежовують території мікрорайонів, кварталів та території іншого призначення – за ними будівництво є забороненим), можуть бути складовою частиною генерального плану населеного пункту, детального плану територій чи самостійною містобудівною документацією;

- проекти забудови територій – затверджуються як проектна документація, поєднують властивості містобудівної та проектною документації, яка розробляється для будівництва комплексів будинків і споруд; у разі необхідності, у складі проектів забудови територій можуть розроблятися проекти розподілу територій – містобудівна документація, що розробляється для мікрорайону (кварталу) чи його частини задля розмежування земельних ділянок – затверджується відповідними радами.

4. Функціональне зонування населених пунктів

Функціональне зонування територій населених пунктів регулюється Законами України „Про основи містобудування” від 16 листопада 1992 року і “Про планування і забудову територій” від 20 квітня 2000 року.

Функціональне зонування територій населених пунктів – це поділ територій населених пунктів на складові частини за видами використання, які характеризуються особливим правовим режимом.

Функціональне зонування здійснюється на підставі схем планування територій на місцевому рівні, генеральних планів населених пунктів, а також планів зонування. Плани зонування є графічною частиною місцевих правил забудови, які затверджуються відповідними місцевими радами і повинні узгоджуватися з регіональними правилами забудови. На плані зонування встановлюється поділ території населеного пункту на функціональні зони з допустимими та переважними видами використання земельних ділянок.

Закон розрізняє такі види функціональних зон:

1. зона житлової забудови (для розміщення житлових будинків);
2. зона громадської забудови (для будівництва громадських будівель);
3. виробнича або промислова зона (для розміщення промислових об'єктів);
4. санітарна зона (зелені захисні насадження навколо виробничої зони);
5. рекреаційна зона (пляжі, парки, розважальні заклади, атракціони);
6. комунально-складська зона (комунальна інфраструктура);

7. природоохоронна зона (об'єкти природо-заповідного фонду);
8. оздоровча зона (зона курортів та лікувально-оздоровчих територій);
9. зона зовнішнього транспорту (залізничні станції, колії, автовокзали, літовища тощо);
10. історико-культурна зона (пам'ятки історії та культури);
11. зелена зона навколо населених пунктів (ліси навколо населених пунктів);
12. приміська зона (не входить до населеного пункту, слугує резервом господарського розвитку населеного пункту) тощо.

5. Правове значення містобудівного кадастру населених пунктів

Ведення містобудівного кадастру населених пунктів регулюється Законом України “Про основи містобудування” від 16 листопада 1992 року (ст. 23), а також Положенням про містобудівний кадастр населених пунктів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 року № 224 і будівельними нормами: ДБН Б.1-1-93 Система містобудівної документації. Порядок створення і ведення містобудівних кадастрів населених пунктів.

Містобудівний кадастр населених пунктів – це система відомостей про населені пункти, їхні функціональні зони, окремі території та земельні ділянки, будинки й споруди, соціальну, інженерну й транспортну інфраструктуру, екологічні та інженерно-геологічні умови.

Містобудівний кадастр населених пунктів призначений для забезпечення здійснення моніторингу забудови та іншого використання територій і надання суб'єктам містобудування необхідної інформації у порядку, встановленому законодавством. Містобудівний кадастр населених пунктів містить дані плану зонування або генерального плану чи детального плану територій, відомості про належність територій до відповідних зон, правовий режим, допустимі види забудови та іншого використання земельних ділянок, єдині умови та обмеження забудови окремих земельних ділянок, відомості про функціональне призначення, поверховість та матеріал стін будівель, магістральні інженерні мережі тощо.

Містобудівний кадастр населених пунктів ведеться місцевими органами містобудування та архітектури. Для ведення містобудівного кадастру використовуються дані державного земельного кадастру, екологічного моніторингу, державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень тощо.

Лекція 10. Правова охорона природних комплексів з особливим правовим режимом

1. Особливості охорони природних комплексів історико-культурної спадщини

Охорона природних комплексів історико-культурної спадщини регулюється:

- Основами законодавства України про культуру від 14 лютого 1992 року (поточна редакція 25.02.2016);
- Законом України “Про охорону культурної спадщини” від 8 червня 2000 року (поточна редакція 24.02.2016);
- Законом України „Про охорону археологічної спадщини” від 18 березня 2004 року (чина редакція 12.12.2012);
- Загальнодержавною програмою збереження та використання об’єктів культурної спадщини на 2010 – 2020 роки, затвердженою Законом України від 20 квітня 2010 року тощо.

Охорона культурної спадщини – це система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукового вивчення, класифікації, державної реєстрації), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об’єктів культурної спадщини;

Природними комплексами історико-культурної спадщини є природні комплекси, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду, зберегли свою автентичність і занесені до Державного реєстру нерухомих пам’яток України.

За видами об’єкти культурної спадщини поділяються на:

- археологічні;
- історичні;
- об’єкти монументального мистецтва;
- об’єкти архітектури та містобудування;
- об’єкти садово-паркового мистецтва;
- ландшафтні – природні території, які мають історичну цінність;
- об’єкти науки і техніки.

Природні комплекси історико-культурної спадщини незалежно від форм власності, відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності підлягають реєстрації шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам’яток України за категоріями національного та місцевого значення пам’ятки. Порядок визначення категорій пам’яток для занесення об’єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам’яток України затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1760 (чина редакція 23.12.2011).

Спеціально уповноваженим органом щодо управління охороною природних комплексів історико-культурної спадщини є Міністерство культури України.

Особливостями охорони природних комплексів історико-культурної спадщини є передбачені законодавством заходи щодо їх збереження, заборони будь-якої діяльності, яка негативно впливає на їх стан, забезпечення доступу населення до цих комплексів та встановлення спеціальних режимів охоронюваних археологічних територій, охоронних зон, зон регулювання забудови, зон охоронюваного ландшафту і зон охорони археологічного культурного шару. Ансамблі і комплекси пам'яток, що мають виняткову цінність, можуть бути оголошені Кабінетом Міністрів України державними історико-культурними (історико-архітектурними, архітектурно-історичними, історико-меморіальними, історико-археологічними, історико-етнографічними) заповідниками чи музеями-заповідниками.

2. Особливості охорони прикордонних природних комплексів

Охорона прикордонних природних комплексів регулюється Законами України “Про державний кордон України” від 4 листопада 1991 року (чина редакція 11.08.2013), „Про Державну прикордонну службу України” від 3 квітня 2003 року (чина редакція 28.12.2015), Положенням про прикордонний режим, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року № 1147 (чина редакція 17.02.2016).

Прикордонними природними комплексами є природні комплекси у межах прикордонної смуги і контрольованих прикордонних районів.

Особливістю правового режиму прикордонних природних комплексів є необхідність узгодження різних видів діяльності з органами Державної прикордонної служби України і обмеження на здійснення окремих видів діяльності, пов'язані з необхідністю охорони державного кордону.

Охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах покладається на Державну прикордонну службу України, а в повітряному та підводному просторі в межах територіального моря – на Збройні Сили України.

3. Правові засади регіональної екологічної політики

Регіональна екологічна політика – це напрями діяльності обласних і районних рад, обласних і районних державних адміністрацій щодо охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки у межах відповідного регіону.

Здійснення регіональної екологічної політики регулюється Законами України „Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року, „Про місцеві державні адміністрації” від 9 квітня 1999 року, „Про стимулювання розвитку регіонів” від 8 вересня 2005 року, Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 року № 1001, Порядком підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 751.

Основні напрями регіональної екологічної політики затверджуються відповідними місцевими радами у регіональних екологічних програмах.

Лекція 11. Правові основи управління і контролю в екологічній сфері

1. Поняття управління у царині екології

Управління у царині екології – це діяльність щодо упорядкування суспільних екологічних відносин. Упорядкування суспільних відносин означає їх приведення до певного бажаного стану, який собі задумав суб'єкт управління (ідеальний стан). Суб'єкт управління досліджує реальний (фактичний) стан об'єкту управління (суспільних екологічних відносин) і розробляє програму ідеального стану об'єкту управління (що визначається екологічним законодавством чи іншими критеріями). Він впливає на реальний стан за допомогою заходів управління (які складають зміст управління), спираючись при цьому на ресурси влади.

Ідеальний стан об'єкту – бажаний запланований стан суспільних відносин, визначений екологічним законодавством чи екологічною політикою суб'єкту управління. Ідеальний стан, що визначений екологічним законодавством, називається екологічним правопорядком. Після того, як будуть застосовані всі заходи управління, реальний стан повинен наблизитися до ідеального.

Ресурси влади суб'єкта управління – це засоби, що забезпечують реалізацію волі суб'єкта управління (матеріальні ресурси (економічні стимули), авторитет суб'єкту управління, каральний апарат тощо).

1. *Форми управління у царині екології*

Форми управління – це зовнішнє вираження управління. Розрізняють три форми управління у царині екології:

1. Правотворча – прийняття нормативних актів (визначає ідеальний стан об'єкту управління);
2. Правозастосовча – виконавчо-розпорядча діяльність щодо виконання нормативних актів екологічного законодавства;
3. Правоохоронна – застосування санкцій за порушення екологічного законодавства, тобто притягнення винних до правової відповідальності.

2. Види управління

Чинне законодавство розрізняє:

I. За суб'єктами управління:

1. Державне управління – здійснюється державними органами;
2. Громадське управління – здійснюється громадськими екологічними організаціями, окремими юридичними і фізичними особами (громадськими інспекторами з охорони довкілля).

II. За територіальним масштабом діяльності державне управління поділяють на:

1. Загальнодержавне – діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади;

2. Місцеве – діяльність місцевих рад і місцевих державних адміністрацій.

3. Державно-правовий механізм управління у царині екології

Державно-правовий механізм управління у царині екології – це система функціонування управління у царині екології. Ця система складається з трьох груп засобів:

1. Правові засоби – екологічне право і законодавство;
2. Інституційні засоби – система державних органів управління;
3. Функціональні засоби – система заходів управління (зміст управління).

4. Система органів управління у царині екології

Державний орган – це будь-яка організація, яка наділена державними владними повноваженнями згідно з чинним законодавством, тобто може приймати акти управління, що є обов'язковими не тільки всередині організації, але й для необмеженого кола сторонніх осіб. Відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти виключно відповідно до Конституції та законів України, тобто їх владні повноваження не можуть визначатися у підзаконних актах!

За спеціалізацією державні органи поділяються на:

а) органи загальної компетенції (займаються усіма питаннями: і екологічними, і неекологічними у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці);

б) органи спеціальної компетенції (займаються вузьким колом законодавчо визначених повноважень (міністерства та відомства).

Органи загальної компетенції: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України (уряд), Президент України, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування. Їх повноваження визначаються Конституцією України, а також спеціальними Законами України: „Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року, „Про місцеві державні адміністрації” від 9 квітня 1999 року, „Про Кабінет Міністрів України” від 27 лютого 2014 року тощо.

Органи спеціальної компетенції поділяються на:

- а) спеціальні екологічні органи (виключно чи переважно займаються екологічними питаннями);
- б) спеціальні неекологічні органи (для яких екологічна функція не є основною).

Спеціальні екологічні органи:

- Міністерство екології та природних ресурсів України (його повноваження визначені Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року, Положенням про Міністерство екології та природних ресурсів України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 року № 32 та іншими актами екологічного законодавства) – центральний спеціально уповноважений орган виконавчої влади з екологічних питань.

Структурними підрозділами Мінприроди є:

- а) Державна екологічна інспекція Мінекології та природних ресурсів (орган державного екологічного контролю, повноваження якого визначаються Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 р., тощо);

- б) Державна служба заповідної справи Міністерства (Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України Кабінет Міністрів України; Постанова, Положення, Перелік від 14.07.2000 № 1127), яка здійснює управління заповідною справою і координує діяльність служб державної охорони природно-заповідного фонду України;

- в) Державна геологічна служба Міністерства (діє на підставі Закону України «Про державну геологічну службу» від 4 листопада 1999 р.);

- г) Державна комісія України із запасів корисних копалин Міністерства (діє на підставі Закону України «Про державну геологічну службу» від 4 листопада 1999 року і Положення про Державну комісію України із запасів корисних копалин, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2000 року № 1689);

- г) Державна служба геодезії, картографії та кадастру Міністерства (діє на підставі Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність від 23 грудня 1998 року).

Міністерство координує і спрямовує діяльність поресурсових органів:

- Державної агенції земельних ресурсів України (діє на підставі Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року);

- Національної агенції екологічних інвестицій України (утворена згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2007 року № 612) – відає питаннями охорони клімату;

- Державного комітету України по водному господарству (діє на підставі Водного кодексу України від 6 червня 1995 року);

- Державного комітету лісового господарства України (діє на підставі Лісового кодексу України в редакції від 8 лютого 2006 року).

Органом охорони природних ресурсів, діяльність якого координується і спрямовується Мінагрополітики є Державний комітет рибного господарства України (діє на підставі Закону України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» від 6 лютого 2003 року).

Спеціально уповноваженим державним органом, що відає питаннями енергозбереження є Національна агенція України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів (діє на підставі Закону України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 року).

Органи охорони природних комплексів:

- Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (утворене згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. N 197 Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України);

- Державна служба туризму і курортів Міністерства культури України (діє на підставі Закону України „Про туризм” у редакції від 18 листопада 2003 року); постанова КМУ від 29 квітня 2002 р. №583 „Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки”

Органи забезпечення екологічної безпеки:

Структурними підрозділами Державної служби України з надзвичайних ситуацій є:

- Департамент державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту

- Департамент реагування на надзвичайні ситуації
- Департамент організації заходів цивільного захисту
- Департамент ресурсного забезпечення
- Адміністративний департамент
- Управління авіації та авіаційного пошуку і рятування

- Державна санітарно-епідеміологічна служба МОЗ України (положення про Державну санітарно-епідеміологічну службу України від 6 квітня 2011 року № 400/2011);

- Державний комітет ядерного регулювання України (діє на підставі Закону України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” від 8 лютого 1995 року);

- Національна комісія з радіаційного захисту населення України (діє на підставі Закону України „Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання” від 14 січня 1998 року);

- Міністерство аграрної політики та продовольства України (діє на підставі Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України ” від 25.11.2015 № 1119);

- Державне космічне агенство України;
- Міністерство охорони здоров'я України;

- Міністерство аграрної політики та продовольства України;
- Міністерство інфраструктури України;
- Міністерство енергетики та вугільної промисловості України;
- Прокуратура України;
- Міністерство внутрішніх справ України тощо.

5. Екологічні повноваження Верховної Ради України

Верховна Рада України – єдиний законодавчий орган України. Повноваження ВРУ визначаються Конституцією, зокрема, до повноважень ВРУ, відповідно до ст. 85 Конституції, належить:

- прийняття екологічних законів;
- визначення основних напрямків державної політики з охорони довкілля;
- затвердження державних екологічних програм;
- призначення за поданням прем'єр-міністра України міністра охорони навколишнього природного середовища України, інших міністрів;
- здійснення контролю за дотриманням урядом вимог екологічного законодавства;
- ратифікація та денонсація міжнародних екологічних договорів;
- затвердження указу Президента про оголошення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації тощо.

6. Екологічні повноваження Президента України

Президент України – є главою держави. Його повноваження регулюються Конституцією України від 28 червня 1996 року.

До екологічних повноважень Президента, відповідно до ст. 106 Конституції, відносяться:

- забезпечення національної безпеки (в тому числі екологічної);
- прийняття указів та розпоряджень з питань, що належать до його повноважень;
- зупинення дії екологічних актів Кабінету Міністрів України з мотивів їх невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного суду України щодо їх конституційності;
- скасування екологічних актів Ради Міністрів Автономної Республіки Крим;
- очолення Ради національної безпеки та оборони України;
- підписання екологічних законів, прийнятих Верховною Радою України і право вето щодо них;
- оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення;
- прийняття у разі необхідності рішення про введення в Україні, або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошення в разі необхідності окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної

ситуації з наступним затвердження цих рішень Верховною Радою України тощо.

7. Екологічні повноваження Кабінету Міністрів України

Кабінет Міністрів України – це уряд України, який є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Його повноваження визначені Конституцією України та. Він здійснює реалізацію визначеної Верховною Радою України екологічної політики.

До екологічних повноважень уряду, відповідно до ст. 116 і 117 Конституції України:

- забезпечення проведення державної політики у царині охорони природи, екологічної безпеки і використання природних ресурсів;
- розробка і здійснення загальнодержавних екологічних програм;
- здійснення заходів щодо ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій;
- спрямування та координація діяльності міністерств, відомств, інших установ та організацій України в питаннях охорони довкілля;
- здійснення заходів щодо розвитку туристичного та рекреаційного господарства;
- розпорядження природними ресурсами державної власності відповідно до закону;
- прийняття рішення про обмеження або тимчасову заборону (зупинення) діяльності підприємств у разі порушення ними екологічного законодавства;
- прийняття постанов, що є обов'язковими до виконання підзаконними нормативними актами;
- створення і ліквідація міністерств та відомств, визначення їх повноважень тощо.

8. Екологічні повноваження місцевих державних адміністрацій

Місцеві державні адміністрації здійснюють виконавчу владу в областях і районах, м. Києві, Севастополі. Їх компетенція визначається Конституцією України і Законом України „Про місцеві державні адміністрації” від 9 квітня 1999 року. До екологічних повноважень місцевих державних адміністрацій належать:

- забезпечення на певній території виконання державних і регіональних програм охорони довкілля;
- забезпечення на певній території взаємодії з органами місцевого самоврядування з екологічних питань;
- здійснення державного екологічного контролю;
- вжиття заходів щодо відшкодування екологічної шкоди;
- екологічне інформування населення;
- розпорядження природними ресурсами державної власності;

- внесення пропозицій органам місцевого самоврядування щодо організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення;
- забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- сприяння впровадженню нових екологічно безпечних технологій;
- участь в утворенні курортів;
- прийняття рішень про обмеження чи зупинення діяльності екологічно небезпечних підприємств у разі порушення ними екологічного законодавства;
- сприяння міжнародному екологічному співробітництву;
- вжиття заходів щодо усунення наслідків надзвичайних екологічних ситуацій тощо.

9. Екологічні повноваження органів місцевого самоврядування

Органи місцевого самоврядування – це місцеві ради та їх виконавчі органи, які реалізують повноваження територіальної громади самостійно управляти питаннями місцевого значення. Їх повноваження регулюються Конституцією України і Законами України „Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року, а також „Про органи самоорганізації населення” від 11 липня 2001 року. До їх повноважень належить:

- забезпечення реалізації екологічної політики та екологічних прав громадян;
- прийняття рішень з екологічних питань, які є нормативно-правовими актами місцевого рівня, обов'язковими до виконання;
- затвердження з урахуванням екологічних вимог містобудівної документації;
- затвердження місцевих екологічних програм;
- затвердження відповідно до закону розміру зборів за спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення;
- прийняття рішень про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні;
- надання відповідно до законодавства згоди на розміщенні на відповідній території нових об'єктів, що є забруднювачами довкілля;
- здійснення контролю за додержанням екологічного законодавства;
- вжиття заходів щодо запобігання та реагування на надзвичайні екологічні ситуації;
- створення системи поводження з побутовими та іншими відходами;
- організація опорядження населених пунктів;
- розгляд екологічних суперечок відповідно до законодавства;
- обмеження чи зупинення діяльності підприємств, установ, організацій у разі порушення ними законодавства щодо охорони довкілля;

- розпорядження природними ресурсами комунальної власності;
- здійснення екологічної освіти та екологічного виховання громадян тощо.

10. Повноваження спеціалізованого центрального органу державної влади з управління у царині екології

Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Свою діяльність Мінприроди України здійснює:

- у сфері охорони навколишнього природного середовища,
- екологічної безпеки,
- поводження з небезпечними відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, а також проведення державної екологічної експертизи.

Міністерство наділене повноваженнями:

- у сферах охорони атмосферного повітря,
- збереження озонового шару,
- раціонального використання, відтворення і охорони об'єктів тваринного і рослинного світу,
- відтворення та охорони земель,
- охорони та відтворення вод (поверхневі, підземні, морські),
- раціонального використання водних ресурсів.

Окрім того, відомство забезпечує нормативно-правове регулювання

- розвитку водного господарства і меліорації земель,
- геологічного вивчення та раціонального використання надр,
- контролю за дотриманням природоохоронного законодавства.

11. Функції поліції

Діяльність поліції регулюється Законом України "Про Національну поліцію" від 2 липня 2015 № 580 №VIII. Відповідно до ст. 1 цього Закону, поліція — державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань. У своїй діяльності поліція підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України.

Основні функції поліції визначаються ст. 10 та 11 Закону зокрема, поліція зобов'язана:

- забезпечувати екологічну безпеку громадян;
- виявляти, запобігати, припиняти і розкривати злочини;
- припиняти адміністративні порушення екологічного законодавства і здійснювати провадження у справах про них;
- виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню екологічних правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення;

- брати участь в еколого-правовому вихованні населення;
- надавати допомогу Мінприроди та іншим екологічним органам у здійсненні їх діяльності;
- запобігати забрудненню повітря, водою транспортними засобами та сільськогосподарською технікою;
- здійснювати контроль за утриманням у належному технічному стані та чистоті вулиць, доріг, майданів;
- давати відповідно до законодавства дозвіл на придбання, зберігання і перевезення вибухових речовин і матеріалів, а також на відкриття об'єктів де вони використовуються;
- здійснювати контроль за дотриманням законодавства про поводження з вибуховими та іншими небезпечними речовинами;
- повідомляти відповідним державним органам про надзвичайні екологічні ситуації та вживати невідкладних заходів для ліквідації їх наслідків;
- брати участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій;
- сприяти забезпеченню відповідно до законодавства режиму надзвичайного стану або зони надзвичайної екологічної ситуації;
- охороняти на договірних засадах об'єкти підвищеної екологічної небезпеки, а також об'єкти природно-заповідного фонду, інші цінні природні комплекси;
- забезпечувати виконання та контроль за дотриманням рішень місцевих рад з питань забезпечення тиші в громадських місцях;
- контролювати утримання у належній чистоті територій дворів та прибудинкових територій у населених пунктах.

Для виконання зазначених обов'язків закон надає поліції права:

- вимагати від осіб припинення порушень екологічного законодавства, а у разі невиконання цих вимог – застосовувати заходи примусу;
- виносити на місці усне попередження особам, які допустили малозначні адміністративні порушення екологічного законодавства;
- перевіряти у громадян при підозрі у вчиненні екологічних правопорушень документи, що підтверджують право на спеціальне використання природних ресурсів чи на здійснення інших екологічно небезпечних видів діяльності;
- викликати осіб у справах про екологічні злочини, а у разі неявки – піддавати приводу;
- проводити огляд підозрюваних у вчиненні екологічного злочину осіб, а також осіб, що вчинили адміністративне екологічне правопорушення, огляд їх речей та транспортних засобів, вилучати документи та предмети, що можуть бути доказами;
- складати протоколи про адміністративне правопорушення;

- накладати адміністративні стягнення за екологічні правопорушення у випадках, передбачених КУАП, або передавати матеріали для розгляду відповідним державним органам;
- входити на земельні ділянки та приміщення юридичних чи фізичних осіб у разі надзвичайної екологічної ситуації;
- одержувати безперешкодно і безоплатно від юридичних осіб на свій запит відомості (у тому числі належні до комерційної чи банківської таємниці), необхідні для розкриття екологічних злочинів;
- вносити юридичним особам обов'язкові до розгляду подання про необхідність усунення причин і умов, що сприяють вчиненню екологічних правопорушень;
- тимчасово обмежувати або забороняти доступ громадян чи транспортних засобів на окремі ділянки місцевості у разі надзвичайної екологічної ситуації, або на об'єкти підвищеної екологічної небезпеки;
- зупиняти транспортні засоби в разі наявних ознак, що свідчать про забруднення ними довкілля понад встановлені нормативи;
- анулювати видані дозволи на поводження з вибуховими матеріалами при невиконанні встановлених правил поводження з ними, або при недоцільності їх подальшого зберігання;
- оглядати за участю адміністрації підприємств приміщення, де зберігаються вибухові, отруйні та інші небезпечні речовини, для перевірки дотримання правил поводження з ними;
- здійснювати контроль за дотриманням екологічного законодавства, проводити перевірки підприємств за наявності направлення на перевірку;
- використовувати безоплатно чужі транспортні засоби для проїзду до місця надзвичайної екологічної ситуації.

12. Організація діяльності поліції

Відповідно до ст. 7 Закону України поліція є єдиною системою органів, яка входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну (на договірних засадах) функції. Вона складається з підрозділів: карної поліції, поліції громадської безпеки, місцевої поліції, транспортної поліції, поліції охорони, судової поліції, спеціальної поліції.

Екологічна діяльність поліції може організовуватися на трьох рівнях:

А. Екологічна поліція – утворення підрозділів поліції, спеціалізованих на екологічних правопорушеннях;

Б. Спеціальні підрозділи чи посадові особи у інших підрозділах поліції, спеціалізовані на боротьбі з екологічними правопорушеннями;

В. Реагування на екологічні правопорушення будь-яким працівником поліції: відповідно до частини другої ст. 10 Закону будь-який працівник поліції, незалежно від посади (навіть курсант), місцезнаходження та часу, у

разі виявлення екологічного правопорушення зобов'язаний вжити заходів до його припинення, надання допомоги потерпілим, охорони місця події і повідомити про це до найближчого підрозділу поліції. Тобто, працівник поліції не може пройти повз екологічне правопорушення, не вживаючи жодних заходів, мовляв, ці питання не належать до його компетенції.

13. Система функцій управління у царині екології

Екологічні функції управління – це види діяльності суб'єктів управління в екологічній царині. Державна екологічна політика реалізується через систему функцій державного управління у царині екології.

До функцій державного управління у царині екології належать, зокрема:

- екологічне планування і прогнозування, розробка екологічних програм;
- екологічна експертиза;
- екологічне ліцензування і дозвільна система;
- екологічне нормування, лімітування, квотування, стандартизація;
- екологічна сертифікація;
- екологічне інформування і екологічна статистика;
- екологічна освіта та виховання, формування екологічної культури;
- екологічний моніторинг;
- екологічний контроль і нагляд;
- екологічний облік, реєстрація і паспортизація, ведення природоресурсних кадастрів, Червоної та Зеленої книги;
- екологічне оподаткування;
- екологічне фінансування, кредитування і матеріально-технічне забезпечення;
- екологічне страхування;
- ресурсоустрій;
- розподіл і перерозподіл природних ресурсів;
- розгляд екологічних спорів.

1. Поняття та штаби громадського управління у царині екології

Громадське управління у царині екології – це упорядкування суспільних екологічних відносин, яке здійснюється громадськими екологічними організаціями, окремими юридичними чи фізичними особами.

Приклади ефективного громадського управління: заборона будівництва АЕС поблизу Одеси і в Криму.

Штаби громадського управління у царині екології (ст. 9, 21 ЗУ „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року):

- утворення громадських екологічних організацій;
- здійснення громадського екологічного контролю;
- проведення місцевих референдумів з екологічних питань.

- проведення громадського обговорення екологічних питань;
- підготовка екологічних звернень громадян;
- збирання і поширення екологічної інформації;
- проведення громадської екологічної експертизи;
- подання до суду позовів з екологічних питань;
- здійснення інших екологічних заходів (громадський моніторинг, прибирання).

2. *Оргуська Конвенція 1998 року як гарантія громадського управління*

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у ході прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргус, Данія, 25 червня 1998 року) ратифікована ЗУ від 6 липня 1999 року.

3. *Правове становище громадських екологічних організацій*

Закон України «Про громадські об'єднання» ” від **22.03.2012 № 4572-VI**.

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI.

Екологічні об'єднання громадян – це політичні партії екологічного спрямування і громадські екологічні організації, утворені відповідно до Закону України „«Про громадські об'єднання» ” від 22.03.2012 № 4572-VI.

Громадські екологічні організації, відповідно до ст. 21 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року мають право:

- розробляти і пропагувати свої екологічні програми;
- утворювати громадські екологічні фонди;
- брати участь у здійсненні державного екологічного контролю;
- проводити громадську екологічну експертизу;
- вільного доступу до екологічної інформації;
- виступати з ініціативою винесення екологічних питань на місцеві та всеукраїнські референдуми;
- вносити до державних органів пропозиції про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- подавати до суду позови про відшкодування екологічної шкоди тощо.

На Україні існують понад 20 громадських екологічних організацій, асоціацій та груп національного рівня та понад 300 – місцевого. Серед них Всеукраїнська громадська організація “МАМА-86”, Асоціація “Зелений світ”, Українське товариство охорони природи, Всеукраїнська екологічна ліга тощо. Існують також політичні партії екологічного спрямування, утворені відповідно до Закону України „Про політичні партії в Україні” від 5 квітня 2001 року.

Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля затверджене наказом Мінприроди від 18 грудня 2003 року № 168.

4. *Правове становище громадських екологічних інспекторів*

Відповідно до ст. 36 ЗУ «Про охорону НПС» громадський екологічний контроль здійснюється громадськими екологічними інспекторами згідно з Положенням про Державну екологічну інспекцію України, затвердженим указом Президента України від 13.04.2011 № 454/2011.

Відповідно до Положення, громадські екологічні інспектори мають право:

- за направленням органу Мінприроди, який призначив громадського інспектора, проводити рейди та перевірки і складати акти перевірок;

- складати протоколи про адміністративні правопорушення при виявленні порушень природоохоронного законодавства, відповідальність за які передбачена статтями 65-1, 77, 77-1, 78, 82, 85, 85-1, 88-1, 89 (щодо диких тварин), 90, 91, 91-2, 153 КУАП, і подавати їх відповідному органу Мінприроди для притягнення винних до відповідальності;

- доставляти осіб, які вчинили порушення природоохоронного законодавства, до органів місцевого самоврядування, органів внутрішніх справ та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці порушення;

- перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших предметів;

- проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу;

- брати участь у підготовці для передачі до судових органів матеріалів про відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, та виступати в ролі свідків;

- роз'яснювати громадянам вимоги природоохоронного законодавства та їх екологічні права;

- брати участь у проведенні громадської екологічної експертизи;

- одержувати в установленому порядку інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела негативного впливу на нього та заходи, що вживаються для поліпшення екологічної ситуації.

Положення про громадських мисливських інспекторів, затверджене наказом Держкомлісгоспу України від 1 березня 2002 року № 27.

Положення про громадських інспекторів рибоохорони, затверджене наказом Мінагрополітики та продовольства України від 24.02.2012 року № 83.

Закон України „Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону” від 22 червня 2000 року.

5. *Порядок проведення місцевих референдумів з екологічних питань*

Відповідно до ст. 38 Конституції України від 28 червня 1996 року, громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах. Згідно зі ст. 7 ЗУ „Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року, рішення, прийняті місцевим референдумом, є обов’язковими до виконання на відповідній території. Механізм реалізації цього права визначається ЗУ „Про всеукраїнський та місцеві референдуми” від 3 липня 1991 року.

Референдум – це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування рішень з важливих питань. Від місцевого референдуму слід відрізняти загальні збори громадян за місцем проживання, які проводяться відповідно до ст. 8 ЗУ „Про місцеве самоврядування в Україні”. Рішення загальних зборів громадян враховуються місцевими радами у їх діяльності, але не є для них обов’язковими.

Предметом місцевого референдуму можуть бути рішення, віднесені законодавством до відання місцевого самоврядування. Рішення, що прийняті місцевим референдумом, мають вищу силу щодо рішень відповідних місцевих рад.

Відповідно до ст. 12 ЗУ, місцевий референдум призначається місцевими радами. Ст. 13 ЗУ: місцева рада призначає місцевий референдум на вимогу половини депутатів загального складу ради, або на вимогу 1/10 громадян України, що проживають на відповідній території і мають право брати участь у референдумі.

Ст. 16 ЗУ регулює утворення ініціативних груп для збору підписів: такі групи утворюються на зборах не менше 200 громадян України (міського – міст районного підпорядкування, селищного, сільського референдуму – не менше 50 громадян). Про проведення зборів складається протокол. Не пізніше як за 10 днів до проведення зборів ініціатори мають повідомити письмово голову відповідної місцевої ради. Ініціативна група зі збору підписів для проведення місцевого референдуму має складатися з не менш як 10 громадян України. Ініціативні групи місцевого референдуму реєструються головами відповідних місцевих рад. Голови місцевих рад у 10-денний строк реєструють ініціативні групи, після чого у 3-денний строк видають ініціативній групі свідоцтво про реєстрацію та посвідчення членів ініціативної групи. Загальний строк збору підписів з часу реєстрації першої ініціативної групи місцевого референдуму не повинен перевищувати 1 місяця. Після завершення збирання підписів ініціативна група складає підсумковий протокол. Підписні листи за актом передаються на зберігання голові відповідної місцевої ради.

Голова місцевої ради перевіряє подані документи, про що складається акт. Після цього питання про проведення місцевого референдуму виносяться на чергову сесію місцевої ради. Місцевий референдум призначається на

раніш, як за місяць, і не пізніш, як за два місяці після прийняття рішення місцевої ради про призначення референдуму.

6. Порядок проведення громадського обговорення екологічних питань

Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля, затверджене наказом Мінприроди від 18 грудня 2003 року № 168.

Громадське обговорення проводиться у формі публічного слухання або відкритого засідання. Тривалість громадського обговорення не може перевищувати:

3-х місяців – для екологічних планів, програм, стратегій, актів законодавства, екологічно небезпечної діяльності, рішень щодо витрат з Державного фонду охорони довкілля;

2-х місяців – для місцевих програм, планів дій, стратегій, рішень щодо витрат з місцевих фондів охорони довкілля;

1-го місяця – для видачі документів на спеціальне використання природних ресурсів, вивільнення ЖЗО у довкілля, рішень щодо екологічно небезпечної діяльності.

Продовження строку громадського обговорення може здійснюватися не більш, як на один місяць. Відповідний державний орган призначає дату та місце громадського обговорення та повідомляє про це суб'єктів громадського обговорення через ЗМІ не пізніш, як за 30 днів до його проведення.

Громадське обговорення розпочинається з доповіді замовника проекту. Проводяться відповіді на питання громадськості, заслухання зауважень і пропозицій із фіксуванням технічними засобами. Хід та результати громадського обговорення оформлюються протоколом.

Відповідний державний орган після прийняття остаточного рішення повинен поінформувати про це у 30-денний строк громадськість через ЗМІ.

Особливості громадських слухань територіальних громад визначаються ст. 13 ЗУ „Про місцеве самоврядування в Україні”. Вони проводяться за участю депутатів місцевої ради і посадових осіб її виконавчих органів. Громадські слухання в територіальних громадах проводяться не рідше 1 разу на рік. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

7. Порядок підготовки екологічних звернень громадян

Відповідно до ст. 40 Конституції України, усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення, або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. Механізм реалізації

цього права визначається ЗУ «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року.

Звернення громадян можуть подаватися не лише до органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб, але й до будь-яких юридичних осіб, незалежно від форми власності, а також до їх посадових осіб.

Екологічне звернення громадян може бути у формі:

а) пропозиції (зауваження) – поради, рекомендації, думки щодо діяльності відповідних осіб у царині охорони довкілля;

б) заяви – прохання про сприяння реалізації екологічних прав та інтересів, або повідомлення про порушення чинного законодавства, недоліки у роботі відповідних суб'єктів;

в) клопотання – прохання про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод;

г) скарги – вимоги про поновлення екологічних прав і захист екологічних інтересів.

Відповідно до ст. 5 ЗУ „Про звернення громадян” від 02.10.1996 № 393/96-ВР, у зверненні має бути зазначено прізвище, ім'я, по-батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання, підпис і дата заявників. Звернення може бути усним чи письмовим, індивідуальним чи колективним.

Згідно зі ст. 7 ЗУ „Про звернення громадян”, якщо питання, що порушене у зверненні, не входить до компетенції відповідного органу чи особи, воно у термін не більше 5 днів пересилається за належністю відповідному органу чи особі, про що повідомляється заявник.

Скарга може бути подана до органу або особи вищого рівня протягом 1 року з моменту прийняття рішення, але не пізніше 1 місяця з часу ознайомлення громадянина з прийнятим рішенням.

Звернення розглядається і на нього дається відповідь у термін не більше 1 місяця з часу його отримання. Якщо у місячний строк розглянути звернення неможливо, відповідна посадова особа встановлює необхідний термін для його розгляду, про що повідомляється особі, яка подала звернення. При цьому, загальний строк розгляду звернення не може перевищувати 45 днів.

Лекція 12. Правова відповідальність за порушення екологічного законодавства

1. Поняття правової відповідальності за екологічні правопорушення

Правова відповідальність за екологічні правопорушення – це застосування до фізичних та юридичних осіб, які їх вчинили, передбачених екологічним законодавством санкцій, виконання яких у необхідних випадках забезпечується силою державного примусу.

Екологічне правопорушення – це протиправне діяння або бездіяльність, що порушує встановлений екологічний правопорядок за вчинення якого законом передбачена правова відповідальність.

2. Функції правової відповідальності за екологічні правопорушення

Функція правової відповідальності за екологічні правопорушення – це та роль і значення, які виконує правова відповідальність у системі екологічного права. Функціями правової відповідальності за екологічні правопорушення є:

1. забезпечувальна – забезпечує охорону і збереження належного стану довкілля, окремих його компонентів;
2. запобіжна (превентивна) – проявляється в запобіганні новим правопорушенням, їх профілактиці;
3. компенсаційна – спрямована на поновлення порушеного стану довкілля, відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням;
4. стимулююча – стимулює виконання і додержання вимог екологічного законодавства всіма громадянами та юридичними особами незалежно від форм власності під страхом покарання;
5. виховна – є засобом виховання людей, підвищення їх екологічної культури, формує у громадян впевненість у стабільності існуючого правопорядку, в захищеності їх екологічних прав та інтересів, свідоме ставлення до виконання вимог екологічного законодавства;
6. каральна – полягає в обмеженні прав і свобод правопорушника або покладенні на нього додаткових обов'язків, настанні інших негативних наслідків.

3. Види правової відповідальності за порушення екологічного законодавства

За порушення екологічного законодавства, згідно зі ст. 68 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року, встановлюються:

1. Карна відповідальність – регулюється Кримінальним кодексом України від 5 квітня 2001 року (поточна редакція — Редакція від 18.03.2016, підстава 1022-19 (⚠ Увага Остання подія — Редакція відбудеться 01.05.2016, підстава 889-19) ;
2. Адміністративна відповідальність – регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (поточна редакція — Редакція від 18.03.2016, підстава 1022-19 (⚠ Увага Остання подія — Редакція відбудеться 01.01.2018, підстава 5402-17) та іншими законодавчими актами;
3. Цивільно-правова відповідальність – регулюється Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року, ст. 69 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року та іншими нормативними актами;
4. Дисциплінарна відповідальність – передбачена Кодексом законів про працю України від 10 грудня 1971 року.

Однак, це не вичерпний перелік видів правової відповідальності, що можуть наставати за порушення екологічного законодавства. Кодекс законів про працю України передбачає також: матеріальну відповідальність працівника за екологічну шкоду, заподіяну своєму підприємству.

Дискусійним є питання про еколого-правову відповідальність як окремий вид відповідальності. Однак рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 (справа про відповідальність юридичних осіб) розв'язало цю дискусію, розтлумачивши, що юридичні особи не можуть притягуватися до адміністративної відповідальності і що види відповідальності не зводяться до карної, адміністративної, цивільної і дисциплінарної: в Україні існують також конституційна, фінансова, податкова та інші види відповідальності.

Застосування таких санкцій, як припинення екологічно небезпечної діяльності, припинення права використання природних ресурсів чи відкликання екологічного дозволу (ліцензії), яке раніше традиційно відносилось до адміністративної відповідальності, у світлі вищезазначеного рішення Конституційного Суду України належить розглядати як еколого-правову відповідальність.

4. Конституційна відповідальність за екологічні правопорушення

Конституційна відповідальність – це різновид правової відповідальності, що передбачений Конституцією України від 28 червня 1996 року та конституційними законами України.

Наявність конституційної відповідальності у правовій системі України підтверджується рішенням Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 (справа про відповідальність юридичних осіб). Згідно з ним, санкціями конституційної відповідальності за екологічні правопорушення є:

- дострокове припинення повноважень народного депутата України у разі скоєння екологічного злочину (ст. 81 Конституції);
- зупинення Президентом дії актів Кабінету Міністрів України у разі, якщо вони суперечать екологічним нормам Конституції України, з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ст. 106);
- усунення з поста Президента України в порядку імпичменту у разі вчинення ним екологічного злочину (ст. 111 Конституції);
- резолюція недовіри Кабінету Міністрів України у разі порушення ним екологічного законодавства (ст. 87, 115 Конституції);
- рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації у разі порушення ним екологічного законодавства (ст. 118 Конституції);
- скасування Президентом чи головою місцевої державної адміністрації вищого рівня рішень голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать вимогам екологічного законодавства (ст. 118 Конституції);

- визнання за рішенням Конституційного Суду України неконституційними законів, що суперечать екологічним нормам Конституції (ст. 152 Конституції);

- дострокове припинення повноважень місцевої ради у разі прийняття нею рішення, що суперечить вимогам екологічного законодавства, за місцевим референдумом.

5. Карна відповідальність за екологічні злочини

Карна відповідальність за екологічні злочини передбачена Кримінальним кодексом України від 5 квітня 2001 року. Вона настає за вчинення екологічного злочину – суспільно небезпечного винного діяння / бездіяльності, що посягає на екологічний правопорядок.

У Кримінальному кодексі екологічні злочини виділені в окремий розділ 8 “злочини проти довкілля”. За екологічні злочини Кримінальний кодекс України передбачає такі санкції, як: штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, конфіскація майна, арешт, обмеження волі, позбавлення волі.

Прикладами складів екологічних злочинів є:

- самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво – ст. 1971 ККУ;
- порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом – ст. 213 ККУ;
- порушення правил екологічної безпеки – ст. 236 ККУ;
- невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення – ст. 237 ККУ;
- приховування чи перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення – ст. 238 ККУ;
- забруднення або псування земель – ст. 239 ККУ;
- порушення правил охорони надр – ст. 240 ККУ;
- забруднення атмосферного повітря – ст. 241 ККУ;
- порушення правил охорони вод – ст. 242 ККУ;
- забруднення моря – ст. 243 ККУ;
- порушення законодавства про континентальний шельф України – ст. 244 ККУ;
- знищення або пошкодження лісових масивів – ст. 245 ККУ;
- незаконна порубка лісу – ст. 246 ККУ;
- порушення законодавства про захист рослин – ст. 247 ККУ;
- незаконне полювання – ст. 248 ККУ;
- незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – ст. 249 ККУ;
- проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів – ст. 250 ККУ;
- порушення ветеринарних правил – ст. 251 ККУ;

- умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду – ст. 252 ККУ;
- проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля – ст. 253 ККУ;
- без господарське використання земель – ст. 254 ККУ;
- напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення – ст. 261 ККУ;
- викрадення, привласнення, вимагання вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів – ст. 262 ККУ;
- незаконне поводження з вибуховими речовинами – ст. 263;
- незаконне поводження за радіоактивними матеріалами – ст. 265 ККУ;
- погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали – ст. 266 ККУ;
- порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами – ст. 267 ККУ;
- незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини – ст. 268 ККУ;
- незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин – ст. 269 ККУ;
- порушення встановлених вимог пожежної безпеки – ст. 270 ККУ;
- порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеної небезпекою – ст. 272 ККУ;
- порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або вибухонебезпечних цехах – ст. 273 ККУ;
- порушення правил ядерної або радіаційної безпеки – ст. 274 ККУ;
- порушення правил використання повітряного простору – ст. 282 ККУ;
- пошкодження об'єктів магістральних нафто- чи газопроводів – ст. 292 ККУ;
- жорстоке поводження з тваринами – ст. 299 ККУ;
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання або збут отруйних і сильнодіючих речовин – ст. 321 ККУ;
- порушення правил боротьби з епідеміями – ст. 325 ККУ;
- порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи отрутами – ст. 326 ККУ;
- заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції – ст. 327 ККУ;
- порушення правил поводження з речовинами та предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення – ст. 414 ККУ;
- екоцид: масове знищення тваринного або рослинного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів – ст. 441 ККУ тощо.

6. *Адміністративна відповідальність за екологічні провину*

Адміністративна відповідальність передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року та іншими законодавчими актами;

Сутність цього виду відповідальності полягає в застосуванні до порушників екологічного законодавства адміністративно-правових санкцій. Адміністративна відповідальність застосовується тільки до фізичних осіб. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 (справа про відповідальність юридичних осіб), аналогічні за змістом санкції, що застосовуються до юридичних осіб, не є адміністративною відповідальністю – вони розглядаються як еколого-правова відповідальність.

До адміністративних стягнень, відповідно до ст. 24 КУАП відносяться:

- попередження;
- штраф;
- оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- позбавлення спеціального права;
- виправні роботи;
- адміністративний арешт.

Справи про екологічні адміністративні провину розглядаються:

1. адміністративними комісіями при виконавчих органах місцевих рад;
2. виконавчими органами місцевих рад;
3. місцевими судами;
4. органами внутрішніх справ, органами державних інспекцій та іншими уповноваженими державними органами (посадовими особами).

Спеціальними органами еколого-адміністративної юрисдикції є Державна екологічна інспекція України, Держрибагенство України, Державний комітет України по водному господарству, Державна санітарно-епідеміологічна служба МОЗ України, Державний комітет промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду України тощо.

Склади екологічних провину містяться у розділі 7 КУАП „Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури”, зокрема:

- порушення правил використання земель – ст. 53 КУАП;
- порушення вимог щодо охорони надр – ст. 57 КУАП;
- порушення правил охорони водних ресурсів – ст. 59 КУАП;
- порушення правил використання об'єктів тваринного світу – ст. 85 КУАП;

- жорстоке поводження з тваринами – ст. 89 КУАП тощо.

КУАП не є єдиним нормативним актом, який визначає порядок притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності за екологічні провини і санкції, що до них застосовуються. Склади адміністративних провин і санкції за їх вчинення передбачені також у ст. 46 Закону України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994 року, ст. 16-17 Закону України „Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” від 21 грудня 2000 року.

7. Еколого-правова відповідальність

Існування еколого-правової відповідальності як окремого виду правової відповідальності було предметом тривалих дискусій у наукових колах. Проблему було розв’язано рішенням Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 (справа про відповідальність юридичних осіб), згідно з яким визнано, що юридичні особи не є суб’єктами адміністративної відповідальності, а тому санкції, що застосовуються до юридичних осіб згідно з нормами екологічного законодавства, можна вважати еколого-правовою відповідальністю.

Санкціями еколого-правової відповідальності є:

а) штрафи, пеня, що застосовуються до юридичних осіб згідно з актами екологічного законодавства – наприклад, згідно з Законами України „Про виключну (морську) економічну зону України” від 16 травня 1995 року, „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994 року (ст. 46), тощо;

б) обмеження чи зупинення екологічно небезпечної діяльності в адміністративному порядку – пункт „ж” частини першої ст. 14, пункт „й” частини першої ст. 15, пункт „з” частини першої ст. 17, пункт „ж” частини першої ст. 20, ст. 57 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року, частина перша ст. 7, частина перша ст. 12 Закону України „Про питну воду та питне водопостачання” від 10 січня 2002 року, пункт 13 ст. 8, пункт 6 ст. 9, пункт 4 ст. 10, пункт 12 ст. 14, пункт 8 ст. 15 Водного кодексу України від 6 червня 1995 року, Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об’єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища від 29 жовтня 1992 року № 2751-ХІІ тощо;

в) припинення екологічно небезпечної діяльності фізичних чи юридичних осіб в адміністративному порядку або за рішенням суду – частина третя ст. 50 Закону „Про охорону навколишнього природного середовища”, ст. 42 Закону України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994 року, п. 12 частини першої ст. 91 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року;

г) відкликання екологічних дозволів, ліцензій, позбавлення права спеціального використання природних ресурсів в адміністративному порядку у разі порушення екологічного законодавства – наприклад, згідно з Водним кодексом України від 6 червня 1995 року (ст. 55-56), Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року (ст. 143-144), Лісовим кодексом України у редакції від 8 лютого 2006 року (ст. 78), Законами України „Про пожежну безпеку” від 17 грудня 1993 року (ст. 10), „Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії” від 11 січня 2000 року (ст. 16), „Про ліцензування видів господарської діяльності” від Закон от 02.03.2015 № 222-VIII (з 1 січня 2017 року до цього Закону будуть внесені зміни згідно із Законом України від 26 листопада 2015 року N 835-VIII), „Про нафту і газ” від 12 липня 2001 року (ст. 27) Останні зміни внесено: Закон України від 16.06.2015 № 521-VIII , „Про радіочастотний ресурс України” у редакції від 24 червня 2004 року (ст. 38), „Про карантин рослин” у редакції від 19 січня 2006 року поточна редакція — Редакція від 01.01.2016, підстава 867-19 (ст. 29), тощо.

Застосування санкцій еколого-правової відповідальності здійснюється урядом, Мінприроди, Державною санітарно-епідеміологічною службою, місцевими державними адміністраціями, місцевими радами, судом, органами, уповноваженими видавати відповідні екологічні дозволи та ліцензії.

8. *Цивільна – правова відповідальність за екологічні делікти*

Цивільно-правова відповідальність за екологічні делікти регулюється:

- ст. 69 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року;
- Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року тощо.

Сутність цивільно-правової відповідальності полягає у покладенні на правопорушника обов’язку відшкодувати майнову або моральну шкоду, заподіяну внаслідок порушення норм екологічного законодавства, понести інші негативні наслідки, визначені договором на розсуд сторін. Цивільно-правова відповідальність поділяється на договірну і позадоговірну (деліктну). Договірна відповідальність передбачає застосування санкцій за порушення зобов’язань, що визначені сторонами у договорі (наприклад, на проведення екологічної експертизи чи екологічного аудиту). Але частіше за екологічні правопорушення настає позадоговірна відповідальність у вигляді зобов’язання, що виникає внаслідок заподіяння екологічної шкоди.

Екологічна шкода – погіршення якісного стану довкілля в цілому чи окремих природних ресурсів, а також шкода, заподіяна життю, здоров’ю, майну чи господарській діяльності людини внаслідок такого погіршення.

Способи обчислення екологічної шкоди:

1. *таксовий спосіб* – розмір екологічної шкоди визначається шляхом встановлення урядом чи іншими уповноваженими державними органами фіксованого розміру відповідальності (такс) за заподіяння екологічної шкоди залежно від її розміру, наприклад: 500 гривень за 1 кг сміття, що скидається у море (постанова Кабінету міністрів України від 3 липня 1995 року № 484),

250 гривень за одного вбитого голуба (наказ Мінприроди і Держлісагенства України від 18 липня 2007 року № 332/262 (Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України))

2. *розрахунковий спосіб* – розмір екологічної шкоди визначається за спеціальними формулами, що містяться у методиках, які затверджуються державними органами, наприклад: Методика визначення розміру шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, у редакції наказу Мінприроди України від 4 квітня 2007 року № 149, Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963;

3. *витратний спосіб* – за кількістю коштів, що потрібні для відновлення попереднього стану природного об'єкту.

Чинне законодавство передбачає судовий та позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди. Цей обов'язок може бути виконаний на підставі рішення суду (загальної юрисдикції або господарського чи адміністративного).

Позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди може здійснюватися добровільно, за допомогою страхування ризику заподіяння екологічної шкоди, а також в адміністративному порядку.

9. Дисциплінарна і матеріальна відповідальність за екологічні правопорушення

Дисциплінарна і матеріальна відповідальність встановлюються Кодексом законів про працю України від 10 грудня 1971 року.

Сутність дисциплінарної відповідальності полягає у накладенні роботодавцем на працівника дисциплінарних стягнень за невиконання або неналежне виконання своїх трудових обов'язків, пов'язаних з екологічними правовідносинами, за умови, що відповідні обов'язки передбачені трудовим договором, укладеним між працівником і роботодавцем.

Види дисциплінарних стягнень та порядок їх накладення регулюються ст. 147 КЗПУ. До порушників трудової дисципліни може бути застосовано один з двох заходів:

1. догана;
2. звільнення з роботи.

Частини шоста і восьма ст. 68 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року передбачають таку спеціальну екологічну санкцію дисциплінарної відповідальності як повне або часткове позбавлення премій.

Для окремих категорій працівників можуть бути застосовані також інші дисциплінарні стягнення згідно з положеннями спеціальних правових актів.

Матеріальна відповідальність – це відшкодування екологічної шкоди працівником своєму підприємству, як правило, у межах середньомісячного заробітку.

Якщо, внаслідок порушення покладених на працівника трудових обов'язків ним завдається шкода підприємству, установі, організації (ст. 132 КЗПУ), матеріальна відповідальність встановлюється лише за пряму дійсну шкоду, але не більше середньомісячного заробітку такого працівника. Матеріальна відповідальність може бути покладена на працівника незалежно від притягнення його до дисциплінарної, адміністративної чи карної відповідальності. До відшкодування працівником екологічної шкоди своєму підприємству у порядку матеріальної відповідальності, не застосовуються положення цивільного законодавства про відшкодування екологічної шкоди.

Лекція 13 Правове регулювання екологічної експертизи

1. Система експертиз в екологічній царині

Експертиза – слово латинського походження і означає вивчення, перевірку, аналітичне дослідження, кількісну чи якісну оцінку висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, перебігу, предмету тощо, які вимагають спеціальних знань у відповідній царині.

Система експертиз у царині екології охоплює:

а) наукову та науково-технічну експертизу, що здійснюється згідно з Законом України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 року (Останні зміни внесено: Закон України від 16.10.2012 № 5460-VI) ;

б) судову екологічну експертизу, що здійснюється згідно з Законом України „Про судову експертизу” від 25 лютого 1994 року (зі змінами у 2012);

в) державну експертизу земельпорядної документації, що регулюється Законом України „Про державну експертизу земельпорядної документації” від 17 червня 2004 року;

г) медико-соціальну експертизу втрати працездатності, що регулюється ст. 69 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року і Порядком організації та проведення медико-соціальної експертизи втрати працездатності, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 1994 року № 221;

г) ветеринарно-санітарну експертизу, що регулюється Законом України „Про ветеринарну медицину” у редакції від 16 листопада 2006 року (поточна редакція — Редакція від 01.01.2016, підстава 867-19 (⚠ Увага Остання подія — Редакція відбудеться 09.05.2016, підстава 287-19));

д) фітосанітарну експертизу, що регулюється Законом України „Про карантин рослин” у редакції від 19 січня 2006 року.

Наукова і науково-технічна експертиза включає в себе:

- екологічну експертизу, що регулюється Законом України «Про екологічну експертизу» від 9 лютого 1995 року;
- державну експертизу ядерної та радіаційної безпеки – згідно з Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 року;
- державну експертизу цивільного захисту, що регулюється Законом України «Про правові засади цивільного захисту» від 24 червня 2004 року;
- санітарно-епідеміологічну експертизу, що регулюється Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року;
- експертизу щодо пожежної безпеки, що регулюється Законом України «Про пожежну безпеку» від 17 грудня 1993 року;
- державну експертизу з енергозбереження, що регулюється Законом України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 року (поточна редакція — Редакція від 09.05.2015, підстава 327-19);
- експертизу щодо охорони праці, що регулюється Законом України «Про охорону праці» у редакції від 05 квітня 2015 року;
- експертизу лікарських засобів, що регулюється Законом України «Про лікарські засоби» у редакції від 25 квітня 2015 року;
- державну експертизу у царині технічного захисту інформації, що здійснюється згідно з Законом України „Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах” у редакції від 19 квітня 2014 року;
- державну експертизу технологій, що регулюється Законом України „Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” від 09 грудня 2015 року.

Ст. 8 і 15 Закону України „Про інвестиційну діяльність” у редакції від 10 жовтня 2013, а також ст. 7 Закону України „Про архітектурну діяльність” у редакції від 09 квітня 2015 року передбачають також проведення комплексної державної експертизи, яка охоплює різні види наукової та науково-технічної експертизи.

2. *Поняття екологічної експертизи*

Здійснення екологічної експертизи регулюється:

- Законом України “Про екологічну експертизу” від 9 лютого 1995 у редакції від 18.1.2012;
- Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року (розділ VI) та іншими нормативними актами.

Екологічна експертиза – це дослідження проектів здійснення екологічно небезпечної діяльності, екологічно небезпечних об’єктів або екологічних ситуацій, що склалися у певних місцевостях, спрямоване на підготовку висновків про їх прийнятність чи неприйнятність з точки зору екологічного законодавства.

Відповідно до Закону здійснюються державна, громадська й інші екологічні експертизи. Державна екологічна експертиза здійснюється органами Мінприроди та іншими державними органами: її висновки є обов'язковими до виконання. Висновки громадської та інших екологічних експертиз носять рекомендаційний характер. Громадська екологічна експертиза здійснюється з ініціативи громадських екологічних організацій чи інших громадських формувань. Інші екологічні експертизи здійснюються з ініціативи інших зацікавлених суб'єктів.

Суб'єкти, що здійснюють екологічну експертизу:

1. Міністерство екології та природних ресурсів України, його органи на місцях, створювані ним спеціальні установи, організації та еколого-експертні підрозділи чи комісії;
2. інші державні органи, місцеві ради і органи виконавчої влади на місцях відповідно до законодавства;
3. громадські організації екологічного спрямування чи створювані ними спеціальні формування;
4. інші установи, організації та підприємства, в т. ч. іноземні юридичні та фізичні особи, які залучаються до проведення екологічної експертизи.
5. окремі громадяни в порядку, передбаченому законом.

3. *Об'єкти екологічної експертизи*

Об'єктами екологічної експертизи згідно зі ст. 27 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року і ст. 7 Закону України "Про екологічну експертизу" від 9 лютого 1995 року є:

- проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів, передпроектні та проектні матеріали, документація з упровадження нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, реалізація яких може привести до порушення екологічних нормативів, негативного впливу на стан довкілля, створення загрози здоров'ю людей;
- екологічні ситуації, що склалися у певній місцевості – можуть бути об'єктами державної екологічної експертизи тільки за рішенням уряду чи місцевих рад;
- діючі екологічно небезпечні об'єкти і комплекси, у тому числі військові – можуть бути об'єктами державної екологічної експертизи виключно за рішенням уряду чи місцевих рад.

4. *У яких випадках проведення державної екологічної експертизи є обов'язковим?*

Відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України „Про екологічну експертизу” від 9 лютого 1995 року, здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності та об'єктів, що входять до Переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року № 554.

Державна екологічна експертиза обов'язково проводиться також у разі прийняття відповідного рішення урядом чи місцевими радами щодо екологічних ситуацій, що склалися у певних місцевостях чи окремих екологічно небезпечних об'єктів.

5. Громадська екологічна експертиза

Громадська екологічна експертиза – це екологічна експертиза, яка здійснюється з ініціативи і на замовлення громадських організацій чи інших громадських формувань (ст. 16 Закону України „Про екологічну експертизу” від 9 лютого 1995 року).

Громадська екологічна експертиза проводиться незалежно від державної екологічної експертизи, або може здійснюватися одночасно з державною екологічною експертизою через створення на добровільних засадах тимчасових або постійних еколого-експертних колективів громадських організацій чи інших громадських утворень.

Громадська екологічна експертиза проводиться для врахування громадської думки щодо реалізації запроєктованої господарської діяльності, її суспільно-екологічних наслідків. Вона може здійснюватися у будь який царині діяльності, яка потребує екологічного обґрунтування.

Згідно зі ст. 41 Закону «Про екологічну експертизу», задля інформування населення та погодження дій з іншими об'єднаннями громадян суб'єкти громадської екологічної експертизи оголошують через засоби масової інформації заяву про проведення громадської екологічної експертизи, у якій зазначаються відомості про склад громадського еколого-експертного формування, перелік фахівців, залучених до участі в експертизі, об'єкт екологічної експертизи, строки її проведення. Заява про проведення громадської екологічної експертизи подається до відповідних місцевих рад, органів державної виконавчої влади та державної екологічної експертизи.

Висновки громадської екологічної експертизи опубліковуються в ЗМІ, направляються до органів, що проводять державну екологічну експертизу, місцеві та центральні органи влади, замовнику проекту.

Висновки громадської екологічної експертизи мають рекомендаційний характер і можуть враховуватися органами, які здійснюють державну екологічну експертизу, а також органами, що зацікавлені в реалізації проектних рішень або які експлуатують відповідний об'єкт.

6. Правове регулювання ОВНС

ОВНС (оцінку впливу на навколишнє середовище) можна визначити як науково-дослідну роботу проектувальника екологічно небезпечної діяльності, спрямовану на визначення доцільності і прийнятності запроєктованої діяльності й обґрунтування господарчих, технічних, організаційних, санітарних, державно-правових та інших заходів щодо забезпечення екологічної безпеки.

Загальні засади ОВНС в Україні визначені у ст. 51 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до якої проекти господарської та іншої діяльності повинні мати матеріали оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей. Оцінка здійснюється з урахуванням вимог законодавства про охорону довкілля, екологічної ємності даної території, стану довкілля у місці, де планується розміщення об'єктів, екологічних прогнозів, перспектив суспільно-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу шкідливих чинників та об'єктів на довкілля.

Здійснення ОВНС в Україні регулюється підзаконними актами: Положенням про склад і зміст матеріалів оцінки впливу запроєктованої господарської діяльності на стан оточуючого середовища і природних ресурсів (ОВОС) на різних стадіях вирішення завдань будівництва нових, розширення, реконструкції, технічного переозброєння діючих промислових та інших об'єктів, затвердженим наказом Мінприроди від 8 липня 1992 р. № 59 і ДБН А.2.2-1-2003 Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд. Основні положення проектування, розробленими Українським державним головним інститутом «УкрНДПНТВ» та схваленими рішенням науково-технічної ради Держбуду України від 9 грудня 2003 року № 89, затвердженими і введеними в дію з 1 квітня 2004 року наказом Держбуду України від 15 грудня 2003 року № 214.

Матеріали ОВНС є об'єктами державної екологічної експертизи. Відповідно до ст. 15 Закону «Про екологічну експертизу», ОВНС оформлюється у вигляді: а) окремого розділу (тому, книги) документації на об'єкти експертизи, вимоги до змісту якого викладені у ст. 36 цього Закону і б) Заяви про екологічні наслідки діяльності, вимоги до змісту якої викладені у ст. 35 Закону. Специфікою ОВНС є те, що вона здійснюється самими суб'єктами екологічно небезпечної діяльності у складі проекту будівництва відповідного об'єкту. Об'єктивність ОВНС перевіряється у ході державної екологічної експертизи або екологічного контролю.

Певні особливості має транскордонна ОВНС, яка здійснюється відповідно до Конвенції про оцінку впливу на довкілля у транскордонному контексті від 25 лютого 1991 року (Еспо, Фінляндія), ратифікованої Законом України від 19 березня 1999 року. Конвенція визначає вимоги до здійснення ОВНС у тому випадку, коли негативні наслідки господарської діяльності можуть поширитися на територію іншої держави.

7. Комплексна державна експертиза

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року (у редакції 06 листопада 2014), інвестор у випадках і

порядку, встановлених законодавством України, зобов'язаний одержати позитивний комплексний висновок державної експертизи щодо додержання в інвестиційних програмах та проектах будівництва діючих нормативів з питань санітарного та епідемічного благополуччя населення, екології, охорони праці, енергозбереження, пожежної безпеки, міцності, надійності та необхідної довговічності будинків і споруд, а також архітектурних вимог, за винятком об'єктів цивільного та виробничого призначення, для затвердження проектів будівництва яких комплексний висновок державної експертизи не є обов'язковим. Обов'язок здійснити комплексну державну експертизу проектів будівництва закріплений також у ч. 5 ст. 7 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року.

Комплексна державна експертиза – це експертиза інвестиційних програм та проектів будівництва, яка складається з усіх видів експертиз, яким підлягають ці проекти згідно з законодавством України. Комплексна державна експертиза передбачає одночасне виконання всіх експертиз, що входять до її складу.

Порядок затвердження інвестиційних програм і проектів будівництва та проведення їх комплексної державної експертизи затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2002 року № 483.

Комплексна державна експертиза інвестиційних програм і проектів будівництва включає:

- державну інвестиційну експертизу інвестиційних програм і проектів будівництва;
- державну санітарно-епідеміологічну експертизу;
- державну екологічну експертизу (щодо інвестиційних програм і проектів будівництва, що становлять підвищену екологічну небезпеку);
- державну експертизу проектно-кошторисної документації у частині пожежної безпеки;
- державну експертизу проектів будівництва об'єктів виробничого призначення у частині охорони праці;
- державну експертизу інвестиційних програм, що стосується енергозбереження, та енерготехнологічної частини проектно-кошторисної документації;
- державну експертизу проектів будівництва потенційно небезпечних об'єктів виробничого призначення у частині протипожежного захисту;
- державну експертизу щодо ядерної та радіаційної безпеки (щодо інвестиційних програм та проектів будівництва, що потенційно можуть становити ядерну та радіаційну небезпеку).

Відповідно до частини першої ст. 15 Закону „Про інвестиційну діяльність”, державна експертиза інвестиційних програм і проектів будівництва здійснюється на засадах організаційної єдності спеціалізованою державною експертною організацією Міністерства регіонального розвитку та будівництва України "Укрдержбудекспертиза" та її місцевими підрозділами

за участю експертних підрозділів організацій – співвиконавців комплексної державної експертизи.

Загальний строк проведення комплексної державної експертизи не повинен перевищувати 45 календарних днів. У випадках, передбачених законодавством, строк може бути подовжений до 120 календарних днів.

Порядок визначення вартості комплексної державної експертизи проектів будівництва затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2006 року № 427.

Лекція 14 Правове регулювання екологічного нормування та аудиту

1. Правове регулювання екологічного нормування

Система екологічного нормування передбачена: ст. 33 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року.

Екологічне нормування – це обмеження негативного впливу на довкілля через встановлення обов’язкових нормативів такого впливу. Це означає, що екологічні нормативи можуть міститися тільки у нормативно-правових актах, або правових актах управління чи договорах, що носять обов’язковий характер.

Екологічний норматив – це граничний кількісний показник негативного впливу на довкілля.

Система екологічного нормування являє собою сукупність екологічних нормативів, що містяться в екологічному законодавстві України, а також визначення порядку їх встановлення, зміни та скасування. Вона охоплює такі види екологічних нормативів:

а) нормативи безпечності довкілля: гранично допустимі концентрації шкідливих речовин у природних об’єктах (ГДК), гранично допустимі рівні негативного впливу на довкілля (ГДР), нормативи екологічного ризику;

б) нормативи якості довкілля: ГДКякості, показники якості (фізичні, біологічні, хімічні, радіаційні тощо);

в) нормативи забруднень довкілля небезпечними речовинами, фізичними та біологічними чинниками: гранично допустимі викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря (ГДВ), гранично допустимі скиди шкідливих речовин у водні об’єкти (ГДС), ГДРджерела, ліміти на розміщення відходів тощо;

г) нормативи використання природних ресурсів: ліміти, квоти, нормативи рекреаційної навантаженості тощо;

г) інші екологічні нормативи (природного провітрювання, освітленості тощо).

Екологічні нормативи розробляють та вводять у дію органи Мінприроди, МОЗ, та інші уповноважені на те державні органи. Екологічні нормативи можуть розроблятися для кожного окремого джерела забруднення самими підприємствами – забруднювачами і затверджуватися органами Мінприроди (наприклад, ГДВ, ГДС).

2. Правове значення нормативів ГДК

ГДК – норматив гранично допустимої концентрації шкідливих речовин у природних об'єктах. Є критерієм якості довкілля, тобто фактично встановлює параметри безпечності довкілля.

ГДК – це така маса шкідливої речовини в одиниці об'єму окремих компонентів біосфери, періодичний чи постійний, цілодобовий вплив якої на організм людини, тварин і рослин не викликає відхилень у нормальному їх функціонуванні протягом усього життя нинішнього та майбутнього поколінь.

ГДК встановлюється Мінприроди та МОЗ. Нормативи ГДК та ГДР є єдиними для всієї території України. Нормативи ГДК розробляються у ході гігієнічної регламентації згідно з Положенням про гігієнічну регламентацію та державну реєстрацію небезпечних чинників, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 1995 року № 420.

У разі необхідності для лікувально-оздоровчих, курортних, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватися більш жорсткі нормативи ГДК забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на довкілля.

Правове значення нормативів ГДК полягає у тому, що у разі їх перевищення вважається, що стан довкілля є екологічно небезпечним і потребує вжиття невідкладних заходів для його поліпшення (порушується право кожного на безпечне довкілля, гарантоване ст. 50 Конституції України).

3. Правове значення нормативів ГДВ, ГДС, ГДР

Нормативи ГДВ, ГДС і ГДР – це локальні нормативи, які розробляються самими підприємствами – забруднювачами для кожного джерела забруднення окремо (для кожної труби) і затверджуються органами Мінприроди у дозволах на забруднення довкілля.

ГДС – гранично допустимі скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти. Це маса речовин у стічних водах, яка максимально допустима до відведення з установленим режимом у даному пункті водного об'єкта за одиницю часу з метою забезпечення норм якості води у контрольованому пункті. Їх встановлення регулюється Водним кодексом України від 6 червня 1995 року і Порядком розроблення і затвердження нормативів гранично

допустимого скидання забруднюючих речовин, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1996 року № 1100;

ГДР – гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого фізичного впливу на довкілля. Їх встановлення регулюється Законом України „Про охорону атмосферного повітря” в редакції від 21 червня 2001 року, а також Порядком розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого рівня впливу фізичних та біологічних чинників стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 300;

ГДВ – гранично допустимі викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря – це максимальна кількість шкідливих речовин, що може бути викинута в атмосферне повітря за одиницю часу від одного, або сукупності джерел забруднення атмосфери. ГДВ встановлюється для кожного джерела забруднення атмосфери на діючому підприємстві за умови, що викиди шкідливих речовин від одного джерела або від сукупності інших джерел населеного пункту з урахуванням промислового розвитку та розсіювання забруднюючих речовин в атмосфері не створять приземної концентрації шкідливих речовин, яка перевищує ГДК. Їх встановлення регулюється Законом України „Про охорону атмосферного повітря” в редакції від 21 червня 2001 року, а також Порядком розроблення і затвердження нормативів ГДВ забруднюючих речовин із стаціонарних джерел, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 року № 1780. На виконання останнього Мінприроди своїм наказом від 27 червня 2006 року № 309 затвердило Нормативи граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел.

Правове значення нормативів ГДВ, ГДС і ГДР полягає у нормуванні негативного впливу на довкілля. У разі порушення підприємством встановлених для нього нормативів ГДВ, ГДС чи ГДР, забруднення довкілля вважається екологічним правопорушенням, що є підставою для притягнення підприємства до правової відповідальності.

Поняття екологічного аудиту

Екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний перебіг перевірки та оцінювання об’єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об’єктивне оцінювання доказів та відомостей для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, систем управління довкіллям та інформації з тих питань вимогам законодавства України про охорону довкілля та іншим критеріям екологічного аудиту.

Здійснення екологічного аудиту регулюється:

- Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року;
- Законом України “Про екологічний аудит” від 24 червня 2004 року;

- Положенням про сертифікацію екологічних аудиторів, затвердженим наказом Мінприроди № 8 від 12 січня 2005 року;

- Положенням про ведення реєстру екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту, затвердженим наказом Мінприроди № 7 від 12 січня 2005 року.

Об'єктами екологічного аудиту є окремі підприємства, інші об'єкти, системи екологічного менеджменту, види діяльності тощо. Екологічний аудит не може здійснюватися державними органами. Згідно з Законом, здійснювати екологічний аудит мають право тільки екологічні аудитори – особи, що отримали сертифікат від Мінприроди. Тому екологічний аудит не є функцією державного управління – це функція екологічного менеджменту.

На відміну від громадської екологічної експертизи, екологічний аудит не націлений на підготовку висновку щодо можливості чи неможливості здійснення певного виду екологічно небезпечної діяльності – він має інші завдання: проведення незалежної (недержавної) перевірки дотримання вимог екологічного законодавства і розробка рекомендацій для усунення виявлених порушень.

2. Критерії екологічного аудиту

Ст. 5 Закону України “Про екологічний аудит” від 24 червня 2004 року визначає критерії екологічного аудиту.

Критерії екологічного аудиту – це вимоги нормативно-правових актів щодо охорони довкілля, методики, організаційні вимоги, стандарти, керуючись якими екологічний аудитор оцінює докази екологічного аудиту, проводить їх аналіз та готує висновок щодо об'єкта екологічного аудиту. До критеріїв екологічного аудиту можуть належати також інші вимоги, визначені законодавством або договором сторін на проведення екологічного аудиту.

Критерії екологічного аудиту визначаються у договорі на проведення екологічного аудиту.

3. У яких випадках проведення екологічного аудиту є обов'язковим?

Обов'язковий екологічний аудит здійснюється щодо екологічно небезпечних об'єктів у передбачених законодавством випадках (ст. 12 Закону України “Про екологічний аудит” від 24 червня 2004 року).

Обов'язковий екологічний аудит здійснюється на замовлення заінтересованих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів, які входять до Переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року № 554, у таких випадках:

1. банкрутство;
2. приватизація, передача в концесію об'єктів державної та комунальної власності;
3. передача або придбання в державну чи комунальну власність;

4. передача у довгострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності;
5. створення на основі об'єктів державної та комунальної власності спільних підприємств;
6. екологічне страхування об'єктів;
7. завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону;
8. в інших випадках, передбачених законом.

Висновки обов'язкового екологічного аудиту враховуються при:

- визначенні умов приватизації об'єктів державної власності, що здійснюють діяльність, яка становить підвищену екологічну небезпеку;
- екологічному страхуванні об'єктів, що здійснюють діяльність, яка становить підвищену екологічну небезпеку;
- передачі або придбанні об'єктів у державну власність та в інших випадках, передбачених законодавством.

Висновки екологічного аудиту (навіть обов'язкового) не є обов'язковими до виконання: за їх легковаження не передбачено правової відповідальності.

Лекція 15. Лімітування та квотування спеціального використання природних ресурсів

Лімітування регулюється:

- Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” (ст. 33);
- Положенням про порядок встановлення лімітів використання природних ресурсів загальнодержавного значення, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. № 459 та іншими нормативними актами.

Лімітування та квотування – це нормування спеціального використання природних ресурсів, яке виражається у встановленні максимальної кількості природних ресурсів, які можуть бути використані суб'єктом за певний період часу (зазвичай – рік).

Квотування – є різновидом лімітування. Поняття „квотування” використовується, здебільшого, у двох значеннях:

а) квоти на видобуток корисних копалин – це те саме, що ліміти, але застосовуються для нормування видобутку корисних копалин згідно зі ст. 52 Кодексу України про надра від 27 липня 1994 року та відповідно до Положення про порядок установа квот на видобуток окремих видів корисних копалин, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 1994 року № 862;

б) квоти спеціального використання рибних запасів та інших об'єктів водного промислу загальнодержавного значення – розподіл

загальнодержавних лімітів спеціального використання водних живих ресурсів для кожного окремого користувача. Ліміти співвідносяться із квотами таким чином: ліміти спеціального використання водних живих ресурсів встановлюються Мінприроди щороку для кожного виду таких ресурсів окремо і є єдиними для всієї України; на підставі встановлених Мінприроди лімітів Держкомрибгосп щороку виділяє для кожного окремого рибогосподарського підприємства квоти на спеціальне використання водних живих ресурсів: сума всіх виділених квот не повинна перевищувати встановленого Мінприроди ліміту. Квоти лову риби визначаються у дозволах, що видаються органами Держкомрибгоспу згідно зі ст. 3 Закону України „Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них” від 6 лютого 2003 року.

1. *Правове регулювання екологічної стандартизації*

Здійснення екологічної стандартизації регулюється:

- Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року (ст. 31, 32);
- Декретом Кабінету Міністрів України „Про стандартизацію і сертифікацію” від 10 травня 1993 року;
- Законом України “Про стандартизацію” від 17 травня 2001 року;
- Законом України “Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” від 1 грудня 2005 року;

Екологічна стандартизація – це врегульована в законодавчому порядку діяльність уповноважених на те органів щодо прийняття екологічних стандартів.

Екологічні стандарти – це нормативно-технічні документи, які визначають поняття і терміни, режим використання і охорони природних ресурсів, методи контролю за станом довкілля, вимоги щодо запобігання шкідливого впливу забруднення довкілля на здоров’я людей, інші питання, пов’язані з охороною довкілля і використання природних ресурсів.

Екологічні стандарти не є нормативно-правовими актами і застосовуються на добровільних засадах.

Державним органом, уповноваженим приймати екологічні стандарти, є Державний комітет з питань технічного регулювання та споживчої політики України.

Законодавство передбачає таку систему екологічних стандартів:

1) державні стандарти України (ДСТУ) та державні класифікатори (ДК) – затверджуються тільки Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики, державні будівельні норми (ДБН) – затверджуються Міністерством регіонального розвитку та будівництва України, міждержавні стандарти (ІСО, ГОСТ, ІЕК, ЕН тощо) – застосовуються на підставі міжнародних угод України (наприклад: ДСТУ ІСО 14020-2003 Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи; ДСТУ ІСО 14031:2004 Екологічне керування. Настанови щодо оцінювання

екологічної характеристики; ДСТУ 4808:2007 Джерела централізованого питного водопостачання. Гігієнічні та екологічні вимоги щодо якості води і правила вибирання; ДК 005-96 Класифікатор відходів);

2) кодекси усталеної практики – нормативно-технічні документи, що містять практичні правила чи процедури проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування, експлуатації обладнання, конструкції чи виробів – можуть бути як стандартом, так і його частиною чи окремим документом;

3) галузеві стандарти України (ГСТУ) – нормативно-технічні документи, які затверджуються міністерствами і відомствами (у тому числі й Мінприроди) і реєструються в Держспоживстандарті України (наприклад, ГСТУ 41-00032626-00-007-97 Охорона довкілля. Спорудження розвідувальних і експлуатаційних свердловин на нафту та газ на суші. Правила проведення);

4) стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок[1];

5) технічні умови (ТУ) – нормативно-технічні документи, що встановлюють технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, перебіги та послуги – можуть бути стандартом, його частиною, або окремим документом; можуть розроблятися самими підприємствами – виробниками відповідної продукції[2];

6) стандарти підприємств (СТП) – нормативно-технічні документи підприємств[3].

2. Правове регулювання екологічної сертифікації

Здійснення екологічної сертифікації регулюється:

- Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року (ст. 49);

- Законом України “Про підтвердження відповідності” від 17 травня 2001 року;

- Законом України „Про акредитацію органів з оцінки відповідності” від 17 травня 2001 року (у редакції 10.02.2016);

- Декретом Кабінету Міністрів України „Про стандартизацію і сертифікацію” від 10 травня 1993 р(зі змінами та доповненнями 15.01.2015).

Сертифікація – це процедура, за допомогою якої визнаний в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу встановленим законодавством вимогам.

Екологічна сертифікація – це підтвердження відповідності продукції, робіт, послуг, систем екологічного менеджменту екологічним вимогам технічних регламентів чи стандартів з видачею відповідного сертифіката встановленого зразка.

Сертифікат відповідності – це документ, який підтверджує, що продукція, системи якості, системи управління якістю, системи управління

довкіллям, персонал відповідає встановленим вимогам конкретного стандарту чи іншого нормативного документу, визначеного законодавством;

Продукція, що пройшла екологічну сертифікацію, маркується національним знаком відповідності або знаком відповідності.

Вітчизняною системою екологічної сертифікації є система УкрСЕПРО. Державним органом, що здійснює управління у цій царині, є Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики.

Екологічна сертифікація здійснюється акредитованими в системі УкрСЕПРО у встановленому законодавством порядку органами із сертифікації будь-якої форми власності. Уповноваженими органами із сертифікації, згідно зі ст. 28 Закону „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” можуть бути виключно резиденти України.

Відгалуженням системи екологічної сертифікації України є системи підтвердження якості природних об’єктів чи системи управління природними комплексами. Так, в нашій країні запроваджується екологічна сертифікація ґрунтів і лісова сертифікація. Регулюється це галузевими стандартами:

а) ГСТУ 46.075:2004 Якість ґрунту. Сертифікація земель (ґрунтів) сільськогосподарського призначення. Основні положення;

б) ГСТУ 46.081:2004 Якість ґрунтів. Сертифікація земель (ґрунтів) сільськогосподарського призначення. Вимоги до органів з сертифікації земель та порядок їх акредитації.

Згідно зі ст. 56 Лісового кодексу України у редакції від 8 лютого 2006 року, лісова сертифікація — оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку.

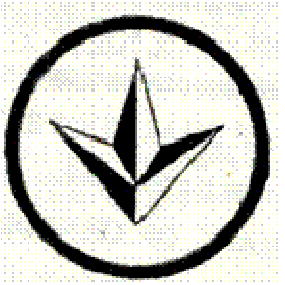
3. Національний знак відповідності і знак відповідності

Продукція, що успішно пройшла екологічну сертифікацію, маркується національним знаком відповідності або знаком відповідності.

Національний знак відповідності, згідно зі ст. 33 Закону „Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” від 1 грудня 2005 року, є спеціальним позначенням, що підтверджує відповідність продукції технічним регламентам (див. Мал. 1). Опис та правила застосування національного знаку відповідності затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2001 року № 1599 (є проект нової Постанови 2016). Вимоги щодо маркування національним знаком відповідності визначені також Технічним регламентом модулів оцінки відповідності та вимог щодо маркування національним знаком відповідності, які застосовуються в технічних регламентах з підтвердження відповідності, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2003 року № 1585. Маркування продукції, на яку поширюється дія технічних регламентів, національним знаком відповідності є обов’язковим.

Мал. 1

Мал. 2

Мал. 3

Знак відповідності, згідно з п. 1.2 ДСТУ 2296-93 Система сертифікації УкрСЕПРО. Знак відповідності. Форма, розміри, технічні вимоги та правила застосування, призначений для позначення

сертифікованої продукції з метою інформування споживачів про те, що продукція пройшла екологічну сертифікацію в системі УкрСЕПРО. Різниця між національним знаком відповідності і знаком відповідності у тому, що перший свідчить про відповідність продукції технічним регламентам, а останній – екологічним стандартам.

ДСТУ 2296-93 передбачає два види знаку відповідності:

а) трилисник у колі – для продукції, що відповідає обов'язковим вимогам екологічних стандартів (мал. 2);

б) трилисник у квадраті – для продукції, що відповідає усім вимогам екологічних стандартів, а також для продукції, що не підлягає обов'язковій екологічній сертифікації і сертифікована на добровільних засадах (мал. 3).

Підприємство має право використовувати знак відповідності після одержання зареєстрованого сертифіката відповідності та укладення ліцензійної угоди з органом сертифікації у системі УкрСЕПРО.

4. Гігієнічна регламентація небезпечних чинників

Здійснення гігієнічної регламентації небезпечних чинників регулюється:

- Законом України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994 року;

- Положенням про гігієнічну регламентацію та державну реєстрацію небезпечних чинників, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 1995 року № 420.

Гігієнічна регламентація небезпечних чинників – це розроблення на підставі сучасних даних науково обґрунтованих гігієнічних нормативів, що гарантують безпеку та нешкідливість для людини небезпечних чинників довкілля і дотримання яких забезпечує оптимальні чи допустимі умови життєдіяльності.

Гігієнічній регламентації підлягає будь-який небезпечний чинник фізичного, біологічного, хімічного походження, речовина, матеріал, продукт, що впливає, чи за наявних вимог може вплинути негативно на стан здоров'я людини. У ході гігієнічної регламентації розробляються екологічні нормативи ГДК, ГДР.

Гігієнічна регламентація небезпечних чинників здійснюється Комітетом з питань гігієнічного регламентування Міністерства охорони здоров'я України.

Лекція 16 **Формування екологічної мережі України**

1. *Поняття екологічної мережі України*

Формування екологічної мережі України регулюється:

- Законом України “Про екологічну мережу України” від 24 червня 2004 року;
- Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки, затвердженою Законом України від 21 вересня 2000 року;
- Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року (стаття 60);
- Генеральною схемою планування території України, затвердженою Законом України від 7 лютого 2002 року тощо.

Екологічна мережа – це єдина територіальна система, яка включає природні комплекси, що підлягають особливій охороні: території та об’єкти природно-заповідного фонду, курортні і лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні території та об’єкти інших типів, що визначаються законодавством України, і є частиною структурних територіальних елементів екологічної мережі – природних регіонів, природних коридорів, буферних зон.

Національна екологічна мережа включає частину земель країни, на яких збереглися майже незмінені чи частково змінені природні ландшафти.

Екологічна мережа утворюється для забезпечення здатності екосистем до відтворення, сталого розвитку, створення сприятливих умов для розмноження і збереження об’єктів тваринного і рослинного світу, забезпечення екологічної рівноваги на теренах України.

Органом управління формуванням екологічної мережі є Мінприроди.

2. *Складові екологічної мережі України*

Складові екологічної мережі України визначаються:

- Законом України “Про екологічну мережу України” від 24 червня 2004 року;

· Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки, затвердженою Законом України від 21 вересня 2000 року.

Екологічна мережа це єдина територіальна система, яка складається із структурних елементів 4-х типів:

1. Природні регіони – це природні територіальні утворення значної площі, що включають ключові території і виконують регіональну екологічну стабілізуючу роль (зберігаються в незміненому або частково зміненому стані).

Ключові території – території та об'єкти, віднесені законодавством України до категорії природних територій та об'єктів особливої державної охорони. Включають:

- а) території та об'єкти природно-заповідного фонду;
- б) землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- в) ліси;
- г) полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до лісів;
- г) землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами;
- д) землі рекреаційного призначення;
- е) земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України;
- є) території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України;
- ж) деякі категорії сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (пасовища, сіножаті, ділянки степової рослинності, кам'яні розсипи, піски, солончаки, що мають особливу природну цінність);
- з) інші природні території та об'єкти, що мають особливу природну цінність.

2. Сполучні території (природні коридори) – ділянки природних ландшафтів витягнутої конфігурації, різного розміру протяжності, які з'єднують ключові території природних регіонів, забезпечують міграцію тварин та обмін генетичного матеріалу (річки, полісся, моря Чорне та Азовське).

3. Буферні території – це місцевості з природним або частково зміненим станом ландшафту, що оточують найбільш цінні ділянки екомережі і створюються з метою забезпечення захисту ключових та сполучних територій від дії зовнішніх негативних чинників природного походження або спричинених діяльністю людини (охоронні зони заповідників).

4. Відновлювані території – включають території, для яких мають бути виконані першочергові заходи щодо відновлення первинного природного стану. Це ураженні екосистеми:

- а) законсервовані землі (виведені з господарського обігу на певний термін для здійснення заходів щодо відновлення їх природного стану);

б) території, що являють собою порушені, деградовані і малопродуктивні землі, що не використовуються та підлягають охороні як природні регіони з окремим правовим режимом;

в) радіоактивно забруднені землі, що не використовуються та підлягають окремій охороні як природні регіони з окремим правовим режимом (зона екологічного лиха).

Перелік посилань

1. Гетьман А. П., Шульга М. В. Екологічне право України. Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Харків : Право, 2009. – 159 с.
2. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 373 с.
3. Андрейцев В. І. та ін. Екологічне право: Особлива частина: Підручк для студ. юрид. вузів і фак.: Повний акад. курс / За ред. В. І. Андрейцева – Київ : Істина, 2001. – 544 с.
4. Баб'як О. С., Біленчук П. Д., Чирва Ю. О. Екологічне право України: Навчальний посібник. – Київ : Атіка, 2000. – 216 с.
5. Тищенко Г. В. Екологічне право: навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. – Київ : ТП Пресс, 2003. – 256 с.
6. Дистанційний курс Природоохоронне законодавство та екологічне право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cdo.kname.edu.ua/course/view.php?id=667>
7. Офіційний сайт Верховної Ради України – Законодавча база [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://menr.gov.ua>
9. Екологічні стандарти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://normative.org.ua>; <http://minregionbud.gov.ua>
10. Статті про природні ресурси України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.photoukraine.com>

Конспект лекцій з дисципліни «Природоохоронне законодавство та екологічне право» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 162 «Біотехнології та біоінженерія» за освітньо-професійною програмою «Біотехнології та біоінженерія»

Укладач: Якуніна Алла Олександрівна. к.і.н., доцент

Підписано до друку 17.01.2019.р.
Формат A5 Обсяг 4,8 др. арк.
Тираж 50 прим. Замовлення 98
51918, м. Кам'янське, вул. Дніпробудівська, 2